

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA BOHEMISTIKY

**Československá emigrace v roce 1968
v soudobém domácím tisku**

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jana Kopečková

Vedoucí práce: Mgr. Vladimír Polách

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně s použitím odborné literatury uvedené v bibliografii.

V Olomouci 12. 5. 2010

Jana Kopečková

Za množství cenných rad a inspirativních připomínek při zpracovávání bakalářské práce děkuji Mgr. Vladimíru Poláchovi, svému vedoucímu.

OBSAH

ÚVOD	- 5 -
1 CENZURA	- 7 -
1. 1 CENZURA PŘED ROKEM 1968	- 7 -
1. 2 CENZURA V OBDOBÍ PRAŽSKÉHO JARA	- 9 -
1. 3 CENZURA PO 21. SRPNU	- 11 -
2 EMIGRACE 1968.....	- 16 -
2. 1 POSRPNOVÍ EMIGRANTI	- 17 -
2. 1. 1 <i>Ivan Sviták</i>	- 17 -
2. 1. 2 <i>Eduard Goldstücker</i>	- 18 -
2. 1. 3 <i>Antonín Jaroslav Liehm</i>	- 19 -
2. 1. 4 <i>Ludvík Veselý</i>	- 20 -
2. 1. 5 <i>Ota Šik</i>	- 21 -
2. 1. 6 <i>Ladislav Mňačko</i>	- 22 -
2. 2 KDO JE EMIGRANT?	- 22 -
3. POHLED NA EMIGRACI V TIŠTĚNÝCH DENÍCÍCH.....	- 24 -
3. 1. PROFILY RUBRIK	- 24 -
3. 1. 1 <i>Komentáře ze zahraničí</i>	- 24 -
3. 1. 2 <i>Ostatní texty</i>	- 25 -
3. 1. 3 <i>Oficiální texty</i>	- 25 -
3. 2. MLADÁ FRONTA	- 26 -
3. 2. 1 <i>Komentáře ze zahraničí</i>	- 26 -
3. 2. 2 <i>Ostatní texty</i>	- 28 -
3. 2. 3 <i>Oficiální texty</i>	- 31 -
3. 2. 4 <i>Analýza</i>	- 32 -
3. 3. RUDÉ PRÁVO	- 33 -
3. 3. 1 <i>Komentáře ze zahraničí</i>	- 33 -
3. 3. 2 <i>Ostatní texty</i>	- 35 -
3. 3. 3 <i>Oficiální texty</i>	- 37 -
3. 3. 4 <i>Analýza</i>	- 40 -
3. 4. SVOBODNÉ SLOVO	- 41 -
3. 4. 1 <i>Komentáře ze zahraničí</i>	- 41 -
3. 4. 2 <i>Ostatní texty</i>	- 44 -
3. 4. 3 <i>Oficiální texty</i>	- 47 -
3. 4. 4 <i>Analýza</i>	- 48 -
3. 5. PRÁCE.....	- 48 -
3. 5. 1 <i>Komentáře ze zahraničí</i>	- 48 -
3. 5. 2 <i>Ostatní texty</i>	- 51 -
3. 5. 3 <i>Oficiální texty</i>	- 52 -
3. 5. 4 <i>Analýza</i>	- 53 -
4. ZÁVĚR.....	- 54 -
POUŽITÁ LITERATURA:	- 59 -

Úvod

Cílem této práce je zmapovat, jakým způsobem reflektovaly soudobé deníky na podzim 1968, tedy v období září až listopadu, situaci, kdy se po srpnové invazi sovětských vojsk vytvořila nová vlna čítající 127 000 československých občanů, kteří se rozhodli emigrovat.¹ Ačkoliv v České republice existuje několik organizací zabývajících se totalitním režimem a perzekuovanými osobami, je tato práce svého druhu ojedinělá. Dosud totiž nikdo emigrantství jako masový jev v zrcadle hromadných sdělovacích prostředků nezpracoval.

Pro výzkum jsem se rozhodla z několika periodik v té době oficiálně vycházejících vybrat čtyři, protože, jak se domnívám, je toto množství dostačující pro vytvoření reprezentativního vzorku. Tomuto účelu byl podřízen i výběr novin. Pro objektivní posouzení prezentace emigrantů jsem se rozhodla analyzovat deníky různých vydavatelů, abych tak docílila pokrytí většiny společenského spektra. *Rudé právo* bylo vybráno kvůli tomu, že bylo vydáváno Ústředním výborem Komunistické strany Československa a s nejširší odběratelskou základnou představovalo nejvlivnější soudobý deník. *Mladá fronta* šířená Ústředním výborem Československého svazu mládeže měla zase dominantní postavení mezi mladými lidmi. Periodikum *Svobodné slovo* bylo analyzováno především proto, že stejně jako *Rudé právo* bylo určeno všem občanům a jeho náklad tím pádem patřil mezi ty vyšší. Jiný vydavatel, kterým byl ústřední výkonný výbor Československé strany národně socialistické, však do jisté míry sliboval možnou odlišnost obsahu. Nejspecifičtější trh příjemců měla *Práce*, kterou vydávala Ústřední rada odborů a byla tak určena pro všechny členy Revolučního odborového hnutí.

Před vlastní analýzou soudobých periodik je z důvodu lepší orientace čtenářů zařazeno několik dalších kapitol. Tou první je poměrně obsáhlý oddíl

¹ Tento počet uvádí s odkazem na Neue Zürcher Zeitung Pavel Tigrid. Viz TIGRID, Pavel. *Politická emigrace v atomovém věku*. Praha: Prostor, 1990, s. 92.

týkající se cenzurních opatření. Tato část je do práce včleněna proto, že cenzura ovlivňovala tehdejší podobu podávaných informací o veškerém dění patrně nejvíce a tudíž se tedy značně podepsala mimo jiné i na množství a podobě zpráv o emigraci. Kapitola druhá se již plně věnuje emigraci. Jejím cílem ale není podat vyčerpávající seznam posrpnových emigrantů, nýbrž stručně seznámit publikum s těmi osobnostmi, které byly v novinách jakýmkoliv způsobem reflektovány a byly již na podzim 1968 v exilu. Zároveň jsou zde uváděni jen ti, jejichž jména se objevila minimálně ve dvou periodikách. Avšak rozhodnout se, koho považovat již v této době za emigranta a koho nikoliv, se v průběhu psaní ukázalo v některých případech problematické, proto je této záležitosti poskytnut prostor v jedné podkapitole, kde se pokusím vysvětlit důvody některých mých voleb.

Analýza jednotlivých deníků je rozdělena podle povahy zkoumaných článků do skupin, jejichž počet se ustálil na třech u každého periodika. Jsou jimi Komentáře ze zahraničí, Ostatní texty a Oficiální texty. Celkové prezentaci těchto oddílů je před samotným rozbořem vyčleněna jedna podkapitola. Zde se čtenář seznámí s jejich charakteristikou, což by mu mělo umožnit lepší orientaci v dané problematice. V závěrečné kapitole se pokusím shrnout výsledky svého bádání a ty následně interpretovat a zhodnotit.

V tomto výzkumu bylo zahrnuto celkem 307 čísel, tzn. celkem 11 276 textů, z toho 260 představuje rubriku Komentáře ze zahraničí, 231 oficiálních textů a 10 785 článků spadá do kategorie Ostatní texty.

Smyslem této práce není podat vyčerpávající komentář k politickému, kulturnímu nebo společenskému ovzduší podzimu 1968 v Československu. Tímto fenoménem se ostatně zabývá již mnoho publikací. Mým záměrem bylo, jak jsem již naznačila na začátku, čtenáře seznámit s oficiálním stanoviskem, jaké zaujímaly soudobé prostředky hromadné komunikace, respektive tištěné deníky, k jevu emigrace. Politické ovlivňování médií je sice v této době neoddiskutovatelné a zasloužilo by možná více pozornosti, nicméně domnívám se, že pro naše účely postačí, když se této problematice budu věnovat pouze v kapitole o cenzuře.

1 Cenzura

1. 1 Cenzura před rokem 1968

Stejně jako v ostatních zemích východního bloku, i v Československu byl tisk, rozhlas i televize pákou totalitní moci. Zrádnost celého informačního systému v komunismu spočívala především v tom, že systém neplnil základní funkce, jako jsou seznámení politiků s veřejným míněním a poskytování informací o událostech tuzemských i zahraničních veřejnosti. V důsledku cenzurních opatření bylo proudění informací výrazně omezováno, zprávy uveřejňované ve sdělovacích prostředcích tak vědomě mystifikovaly. To mělo za následek fakt, že veřejnost nebyla dostatečným způsobem informovaná, což se odráželo v zkreslenosti veřejného mínění.

Poskytování zpráv a spoluvytváření společenského mínění měl prostřednictvím cenzurních orgánů v kompetenci stranický aparát. Základním předpokladem v publikování informací byla myšlenka toho, že „občanům se musí informace třídit a jejich rozsah omezovat tak, aby nevykonávaly ideologický vliv v rozporu se socialismem“². Takovýto způsob záměrného matení společnosti byl prostředkem, kterým se komunistický režim chránil a současně usiloval i o vytvoření jakéhosi ideologického pouta obyvatel s režimem.³

Po „vítězném únoru“ začal nový státní systém systematicky zavádět cenzuru. Kontrolu nad médii vykonával nejprve tiskový odbor ÚV KSČ a tiskoví referenti v oblastních aparátech strany.⁴ Od počátku 50. let chtěli však čelní politici rozdělit stranickou a státní moc, proto usnesením č. 17 z 22. dubna 1953 založila vláda nový cenzurní institut – *Úřad státního tiskového dohledu*. Toto usnesení nebylo zveřejněno, úřad byl konstituován jako neveřejný orgán vlády. Rok po jeho založení byl přejmenován na

² KAPLAN, Karel. Cenzura v Československu 1945–1970. *Studie*. 1983, 90, s. 475.

³ Tamtéž.

⁴ HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970. 11. díl*. Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 2004, s. 9.

Hlavní správu tiskového dohledu a převeden pod působnost ministerstva vnitra.⁵

V roce 1966 byl schválen nový tiskový zákon č. 81/1966 Sb., který v sobě zahrnoval zřízení *Ústřední publikační správy*. Ta měla od 1. ledna 1967 nahradit dosavadní *Hlavní správu tiskového dohledu*, čímž se dosud legislativně nedeterminovaný kontrolní úřad stal oficiální součástí státní správy podléhající ministerstvu vnitra.⁶ Zákon vymezoval princip, jakým docházelo ke kontrole médií. Šéfredaktor určoval obsah jednotlivých vydání, který musel být v souladu s „politickoideovým programem“ periodika a zároveň nesměl být v rozporu se „zájmy a cíli socialistického myšlení“.⁷

Zákon také mimo jiné garantoval ochranu proti zneužívání svobody projevu, slova a tisku.⁸ Komunistická moc si ještě před přijetím zákona o periodickém tisku a ostatních hromadných sdělovacích prostředcích utvrdila svou úplnou moc nad médii, když 30. srpna 1966 přijala usnesení předsednictva ÚV KSČ „K aktuálním otázkám stranického vedení tisku a ostatních masových prostředků ideového působení“. Tímto byly vyřešeny možné potíže vzniklé případnými spory mezi cenzory a šéfredaktory o otištění nebo neotištění určité informace, protože tyto konflikty měl řešit krajský soud.⁹

⁵ KAPLAN, Karel; TOMÁŠEK, Dušan. *O cenzuře v Československu v letech 194–1956*. Praha: ÚSD, 1994. 15–16 s.

⁶ Tamtéž, s. 9.

⁷ Československo. O periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích. In *Sbírka zákonů, Československá socialistická republika*. 1966, 36, 81, s. 432–347.

⁸ KRYŠPÍNOVÁ, Jitka; ŠÁDOVÁ, Eva. Kalendárium českých médií od roku 1900 do současnosti. *Sborník národního muzea v Praze: Řada C - Literární historie*. 2008, 1–4, s. 93

⁹ HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 196–1970. 11. díl*. Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 2004, s. 9.

1. 2 Cenzura v období Pražského jara

Zvolením Alexandra Dubčeka na post generálního tajemníka ÚV KSČ se začalo projevovat postupné uvolňování poměrů ve společnosti. Tzv. obrodný proces, o kterém mluvíme v souvislosti se změnou ve vedení KSČ, s sebou přinesl i liberalizaci médií, což mělo za následek jak obsahovou proměnu¹⁰, tak nárůst vlivu hromadných informačních prostředků na veřejný život. Televize, rozhlas i tisk začaly pozvolna fungovat jako platforma pro vyjadřování veřejného mínění na otázky spojené s činností stranických orgánů. Stoupenci reformního procesu neměli ještě na počátku roku tolik síly, aby své odpůrce, tedy konzervativní politické činitele, zlikvidovali vnitrostranickými prostředky. Podporu tedy bylo nutno hledat jinde. Jako nejvýhodnější partner se ukázaly právě hromadné informační prostředky. „Vznikla tak situace, kdy reformní komunisté předpokládali, že neřízená média pro ně neznamenaají hrozbu – společné cíle a společný ‚nepřítel‘ vyvolávali dojem jednoty a vzájemnosti.“¹¹ Je samozřejmostí, že se antireformní komunisté snažili proces demokratizace a liberalizace médií omezovat, byli ale pod tvrdým mediálním tlakem, proto jejich snahy, pokud je vůbec vyvíjeli, vycházely naprázdno.¹²

S tím, jak se Dubčekovi lidé ve vedení KSČ stále více prosazovali, otvíral se i médiím širší manévrovací prostor pro novinařinu. Již v polovině února předsednictvo ÚV KSČ začalo uvažovat o přetavení cenzury předběžné v cenzuru následnou.¹³ Negativní postoj k cenzurním opatřením dostal konkrétní podobu v březnu 1968, kdy vedoucí činitelé KSČ

¹⁰ Proměnou mediálního obsahu nejdůležitějšího soudobého deníku, Rudého práva, se zabývají ve své studii J. Končelík a T. Trampota. Ve své studii docházejí ke zjištění, že v průběhu Pražského jara se Rudé právo orientovalo spíše na domácí politickou scénu, avšak po 21. srpnu dává přednost apolitickým tuzemským tématům a zahraniční scéně. Příčinu vidí ve snaze obejít kontroverzní témata. Viz KONČELÍK, Jakub; TRAMPOTA Tomáš. *Rudé právo v kontextu reform konce 60. let: Metodické poznámky ke kvantitativní analýze*. Praha, UK FSV 2006. Pražské sociálně vědní studie. Mediální řada, MED-008.

¹¹ KONČELÍK, Jakub. Média pražského jara: Zrod reformu a demokratizace novinářské práce. *Sborník Národního muzea v Praze: Řada C – Literární historie*. 2008, 1–4, s. 67.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž.

předběžnou cenzuru zrušili.¹⁴ Také byl změněn úřad kontrolující *Ústředí publikační správy*, již jím nebylo ministerstvo vnitra. Zákon však pouze reflektoval situaci, která ve sféře československých médií a v široké společnosti vůbec panovala. Šéfredaktoři periodických tisků se již odmítali podrobovat nařízením strany ohledně toho, které informace smějí či nesmějí uveřejňovat. K reformním aktivitám začalo tendovat i *Rudé právo*, jehož „redakce [...] už nechtěla být zodpovědná pouze předsednictvu a sekretariátu ÚV, ale chtěla být mluvčím ‚celé strany‘ a domáhala se samostatného podílu na tvorbě politiky“¹⁵ Jan Pauer dochází k názoru, že se rozhlas, tisk a televize staly zástupcem a informační základnou veřejnosti a tím pádem zároveň odpůrci soudobého systému.¹⁶

I když byl vývoj v oblasti sdělovacích prostředků velmi dynamický a vyvíjený tlak na „Dubčekovce“ poměrně výrazný, k úplnému zrušení cenzury došlo až tím, že 26. června 1968 vstoupil v platnost zákon č. 84/1968 Sb. V něm došlo ke změně zákona č. 81/1966 Sb., konkrétně § 17, kde se vymezovala funkce *Ústřední publikační správy*. Ta byla nyní zrušena. V zákoně se mimo jiné také pravilo: „Cenzura je nepřípustná. Cenzurou se rozumějí jakékoliv zásahy státních orgánů proti svobodě slova a obrazu a jejich šíření hromadnými informačními prostředky. Tím není dotčena pravomoc prokurátora a soudu.“¹⁷ Tento zákon tedy hodnotil cenzuru jako trestný čin.

Reformní úsilí a stále se zvětšující emancipace médií se v Sovětském svazu a ostatních zemích východního bloku neseťkala s pochopením. Sověti opakovaně pranýřovali československé vedení za to, jakým způsobem v Československu pracují prostředky masové komunikace.¹⁸ Vadil jim především fakt, že KSČ v tisku, rozhlasu i televizi ztratila vedoucí postavení

¹⁴ HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. 11. díl.* Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 2004, s. 11.

¹⁵ PAUER, Jan. *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy: Pozadí – plánování – provedení.* Praha: Argo, 2004, s. 28.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Československo. Zákon, kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích. In *Sbírka zákonů, Československá socialistická republika*. 1968, 26, 84, s. 238.

¹⁸ KONČELÍK, Jakub. Média pražského jara: Zrod reformy a demokratizace novinářské práce. *Sborník Národního muzea v Praze: Řada C – Literární historie*. 2008, 1–4, s. 69.

a nyní se uplatňuje v podobě jakýchsi etických rad.¹⁹ Období úplné absence cenzury ale mělo krátkého trvání. Jako všechny demokratizační a liberalizační snahy byla i svoboda tisku násilně přerušena sovětskou intervencí.

1. 3 Cenzura po 21. srpnu

Období, které odstartovalo vpádem pěti vojsk Varšavské smlouvy 21. srpna roku 1968, znamenalo konec Pražského jara. Reformní proces tímto datem definitivně skončil a započalo následné upevňování moci komunistické strany. Vedení KSČ se snažilo dosáhnout maximální kontroly všech sfér veřejného života, včetně hromadných sdělovacích prostředků.²⁰

Dne 26. srpna téhož roku českoslovenští čelní politici podepsali na jednáních v Moskvě tzv. Moskevský protokol, v němž přijali instrukce vedoucí k potlačení „kontrarevolučních“ a „antisocialistických“ sil v Československu.²¹ Plnění závazků z toho vyplývajících znamenalo nutnost provést určité personální změny. Mezi jinými musel své místo opustit například místopředseda vlády a potenciální kandidát na premiérské křeslo Ota Šik nebo ministr zahraničí Jiří Hájek.²²

Ve čtvrtém článku moskevské dohody se rovněž přikazovalo ovládnout sdělovací prostředky, protože právě ty byly podle vedení Sovětského svazu základní platformou pro vyjadřování kontrarevolučních

¹⁹ KONČELÍK, Jakub; TRAMPOTA, Tomáš. *Rudé právo v kontextu reformy konce 60. let: Metodické poznámky ke kvantitativní analýze*. Praha, UK FSV 2006. Pražské sociálně vědní studie. Mediální řada, MED-008, s. 6.

²⁰ Tamtéž, s. 5.

²¹ HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. 11. díl*. Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 2004, s. 16.

²² Národní archiv (NA), f. KSČ ÚO 02/1, sv. 85, ar. j. 132, b. 7 ze dne 1. 11. 1968. Zpráva o některých změnách provedených v září 1968 ve složení vlády a v řízení ústředních úřadů a orgánů, citováno dle: KONČELÍK, Jakub. Mediální politika a srpen 1968: zřízení Úřadu pro tisk a informace jako služba Moskevskému protokolu. In MAGÁL, Slavomír; MILOŠ, Mistrík; SOLÍK, Martin. *Masmediálna komunikácia a realita II: Fakulta masmediálnej komunikácie*. Trnava: UCM, 2009. s. 207 – 208.

myšlenek nepřátel socialismu.²³ Proto se personální opatření dotkla samozřejmě i novinářských kruhů. Vláda například odvolala ředitele Československého rozhlasu Zdeňka Hejzlara; Jiřího Pelikána, jenž stál v čele Československé televize, nejprve vládní činitelé poslali na dovolenou, avšak nakonec i jeho stihl podobný osud jako Z. Hejzlara.²⁴ Zároveň však došlo i k oslabení konzervativního (promoskevského) křídla v komunistické straně, neboť byl odvolán šéfredaktor Rudého práva Oldřich Švestka. Na jeho místo nastoupil dosavadní zástupce šéfredaktora Jiří Sekera.²⁵

Československá vláda článkem č. 292 ze dne 30. srpna založila Úřad pro tisk a informace. Do čela byl zvolen Josef Vohnout, který viděl jako jeden z nejdůležitějších úkolů úřadu to, aby tisk, rozhlas a televize působily ve shodě se zněním moskevského protokolu. V první vyhlášce, kterou tento Úřad pro tisk a informace vydal, se požadovalo:

„a) nepublikovat nic, co by mohlo vyznít jako kritika Sovětského svazu, Polské lidové republiky, NDR, Bulharské lidové republiky, Maďarské lidové republiky a komunistických stran těchto zemí a co by mohlo být vykládáno jako útoky proti základům socialismu [...],

b) neuveřejňovat informace a články, které by napadaly cizí vojenské jednotky na území našeho státu, vyzývaly ke konfliktům a akcím proti nim

c) nepoužívat termínu okupant a okupace [...]“²⁶

Proti skutečnosti, že je do společnosti znovu zaváděna cenzura, novináři ostře protestovali²⁷, protože takový vládní postup vnímali jako

²³ HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970. 11. díl.* Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 2004, s. 16.

²⁴ *Syndikát novinářů České republiky* [online]. 2008 [cit. 2010-04-29]. Září 1968. Dostupné z WWW: <<http://syndikat-novinaru.cz/12/42/121/1968/zari>>.

²⁵ KONČELÍK, Jakub. Mediální politika a srpen 1968: zřízení Úřadu pro tisk a informace jako služba Moskevskému protokolu. In MAGÁL, Slavomír; MILOŠ, Mistrík; SOLÍK, Martin. *Masmediálna komunikácia a realita II: Fakulta masmediálnej komunikácie*. Trnava: UCM, 2009. s. 208

²⁶ SOA Praha, f. Středočeský KV KSČ, karton 318, předsednictvo 9. 9. 1968, citováno dle: KONČELÍK, Jakub. Mediální politika a srpen 1968: zřízení Úřadu pro tisk a informace jako služba Moskevskému protokolu. In MAGÁL, Slavomír; MILOŠ, Mistrík; SOLÍK, Martin. *Masmediálna komunikácia a realita II: Fakulta masmediálnej komunikácie*. Trnava: UCM, 2009. s. 210

²⁷ Např. 28. srpna emitovala redakce Literárních listů prohlášení, ve kterém Mosekvský protokol odmítla: „Nepřistoupíme už nikdy na ‚realistickou‘ politiku filtrovaných pravd... Hrdinství jedné chvíle je romanticky krásné, ale neúčinné a zbytečné. Hledejte hrdinství

nejen odklon od linie danou Akčním programem KSČ, nýbrž i jako návrat k předlednovým poměrům. Své výhrady dokládali faktem existence stále platného zákona 84/1968 Sb., kterým se předběžná cenzura stavěla mimo zákon.²⁸ A právě pro odpor žurnalistů se vládní činitelé potýkali s poměrně velkými problémy v obsazování míst vzniklých v nové cenzurní instituci.²⁹ Vláda tedy musela zavést další opatření, jejichž součástí bylo i ustanovení *Vládního výboru pro tisk a informace* dne 12. září 1968, orgánu, který byl pověřený vedením *Úřadu pro tisk a informace* a který měl zároveň zajišťovat „koordinaci činnosti v oblasti sdělovacích prostředků“.³⁰

Dalším krokem bylo uzákonění cenzury. To se uskutečnilo 13. září 1968, kdy Národní shromáždění Československé republiky schválilo zákon „o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků“³¹. V něm se také mimo jiné pravilo, že ÚTI má právo sám nebo prostřednictvím zmocněnce zajišťovat, aby v periodickém tisku nebo jiném informačním prostředku nebyly zveřejňovány informace, které by svým obsahem odporovaly zájmům vnitřní i zahraniční politiky. Pokud by se tak dělo, měl zmocněnec pravomoc pozastavit zveřejnění takové informace nebo jakýmkoliv jiným způsobem zamezit její rozšiřování. Tímto zákonem se také pozastavovala účinnost § 17 zákona č. 81/1966 Sb., ve znění zákona č. 84/1968 Sb., v němž byla cenzura uvedena jako nepřípustná.³²

trvalého odporu! Buďte nesmiřitelní, nepoddávejte se, ale nepodléhejte hysterii! Vždyť ani v této reálné situaci nejsme bezbranní. Sedm dní okupace ukázalo, že naše národy jsou schopny vynalézat v nejtěžších podmínkách nové a nové způsoby odporu, nesouhlasu, protestu...“ viz JUNGSMANN, Milan. *Literárky - můj osud*. Brno: Atlantis, 1999, s. 296–297.

²⁸ HAVLÍČEK, Dušan. *Jaro na krku: Zázitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968*. Praha: ÚSD, 1998, s. 179–180.

²⁹ KONČELÍK, Jakub. Mediální politika a srpen 1968: zřízení Úřadu pro tisk a informace jako služba Moskevskému protokolu. In MAGÁL, Slavomír; MILOŠ, Mistrík; SOLÍK, Martin. *Masmediálna komunikácia a realita II: Fakulta masmediálnej komunikácie*. Trnava: UCM, 2009. s. 211.

³⁰ HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. 11. díl*. Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 2004, s. 17.

³¹ Československo. Zákon o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků. In *Sbírka zákonů, Československá socialistická republika*. 1968, 36, 127, s. 346–347.

³² Tamtéž.

Avšak i když byla cenzura nyní uzákoněna, neuplatňovala se prozatím se vší silou všude. Dosud se objevovala periodika, v nichž redaktoři podle svého svědomí publikovali zprávy, které cenzurní kontrolou neprošly.³³ Navíc se musela moc vyrovnat s alergií široké veřejnosti na jakékoliv cenzurní aktivity.³⁴

Opatření, které vláda pod mocenským nátlakem provedla, se nesetkala u Sovětů a jejich spojenců s úspěchem. Těm i nadále byla činnost hromadných informačních prostředků trnem v oku. „Prohlašovali, že je řídí titíž lidé jako před srpnem, že změny na generálských místech nestačí a že je nezbytné rozhodně očistit redakce.“³⁵

Štvavou propagandu vůči československým představitelům uplatňovali interventi i ve svém domácím tisku. To vše bylo v přímém rozporu s Moskevským protokolem, který garantoval, že se do interních záležitostí Československa nebudou vojska Varšavské smlouvy vměšovat. Československo se takové působení okupačních armád snažilo diplomatickou cestou omezovat³⁶

Obecně by se dal nástup normalizace v médiích v září a říjnu roku 1968 ale vyhodnotit jako relativně pozvolný. Cenzurní systém, který měl hromadné sdělovací prostředky usměrňovat v duchu Moskevského protokolu, selhal, protože médiím se ho víceméně dařilo obcházet. Od listopadu se ale ve sdělovacích prostředcích začala situace vyhrocovat. Dne 8. listopadu bylo po dobu čtyř týdnů zakázáno vydávání časopisů *Politika* a *Reportér*. Tlak ještě zesílil, když úsek tisku převzal Josef Kempný.³⁷ Ten 6. ledna 1969 podal Návrh opatření ke zvýšení účinnosti stranického a státního

³³ HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. 11. díl.* Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 2004, s. 17.

³⁴ SYNEK, Miroslav. *Naděje a zklamání: Pražské jaro 1968.* Československé středisko nezávislé literatury: Scheinfeld, 1988, s. 116.

³⁵ MENCL, Vojtěch; BÁRTA, Miloš; FELCMAN, Ondřej; BELDA, Josef. *Československo roku 1968: 2. díl: počátky normalizace.* Praha: Parta, 1993, s. 10.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. 11. díl.* Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 2004, s. 17.

³⁸ VONDROVÁ, Jitka; NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize 196–1970. 4. díl, sv. 3: Září 1968 – květen 1970.* Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 1997, s. 122–124.

řízení tisku, rozhlasu a televize. V něm mimo jiné požadoval, aby se stranický i nestranický tisk, rozhlas a televize orientovaly na publikování názorů, které budou soustředěně podporovat stanoviska PÚV KSČ a současně účinně zajistí, aby byla tato stanoviska přijata ve veřejném mínění.³⁸

Mimo to se také chystala další vlna personálních opatření, ti šéfredaktoři i řadoví zaměstnanci, kteří se odmítali podřídit stranickým usnesením, měli být bezpodmínečně propuštěni a nahrazeni takovými, kteří nebudou straně svou aktivitou činit potíže.³⁹

V roce 1969 se však již tisk konsolidoval podle sovětského diktátu. V hromadných sdělovacích prostředcích došlo k další vlně personálních změn. Svá místa museli opustit např. Milan Jelínek, šéfredaktor *Mladé fronty* a Ladislav Velenský, jenž do této doby vedl deník *Práce*.⁴⁰ Tento rok tak znamenal katastrofu pro jakoukoliv možnost existence tiskové svobody.⁴¹

³⁸ VONDROVÁ, Jitka; NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize 196–1970. 4. díl, sv. 3: Září 1968 – květen 1970*. Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 1997, s. 122–124.

³⁹ HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. 11. díl*. Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 2004, s. 18.

⁴⁰ VONDROVÁ, Jitka; NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize 1967–1970. 9. díl, sv. 4: Normalizace (listopad 1968 – září 1969)*. Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 2003. Dokumenty, s. 367–368. citováno dle: HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. 11. díl*. Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 2004, s. 18

⁴¹ HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 196–1970. 11. díl*. Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 2004, s. 18

2 Emigrace 1968

Vpád vojsk Varšavské smlouvy znamenal razantní změny ve všech společenských vrstvách. Jedním z projevů sovětské agrese bylo i rozhodnutí poměrně velkého počtu lidí Československo opustit. Pavel Tigrid je ve své knize *Politická emigrace v atomovém věku* dělí do tří kategorií. Tou první je skupina obyvatel, kteří odešli za hranice velmi brzy po 21. srpnu i s celou svou rodinou, a to především z obavy před pronásledováním a následným vězněním. Druhá se sestává z lidí, kteří emigrovali kvůli tomu, že je režim se svou kádrovou politikou utiskoval. Z hlediska veřejného života je nejrelevantnější skupinou třetí okruh emigrantů, jež „se skládá z aktivních účastníků reformního hnutí, většinou funkcionářů a členů KSČ [...] Tato skupina, početně nejmenší, ale politicky nejvýznamnější se skládá z bývalých státních a stranických funkcionářů, novinářů, publicistů a spisovatelů, univerzitních profesorů – krátce, je to skupina téměř výhradně vzdělanec.“⁴² Tato „intelektuální“ emigrační kategorie krystalizovala v rozmezí 21. srpna a 17. dubna, kdy byl Alexandr Dubček odvolán z pozice prvního tajemníka Komunistické strany Československa.⁴³

Patrně nejpočetnější zastoupení ale mají ti lidé, jejichž hnacím motorem odchodu do zahraničí byla velmi špatná ekonomická situace. Nezanedbatelnou motivací byly i značně nepovzbudivé vyhlídky na další život v socialistickém Československu.

Fakt, že v prvních měsících po sovětské „výpomoci“ odešlo za hranice 127 000 lidí⁴⁴, představoval natolik nepřehlédnutelnou skutečnost, že lze předpokládat, že se takto vysoké číslo nějakým způsobem odrazilo i v obsazích tehdejší celostátních deníků.

⁴² TIGRID, Pavel. *Politická emigrace v atomovém věku*. Praha: Prostor, 1990, s. 92.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž.

2. 1 Posrpnoví emigranti

Následující kapitola slouží pro představení osob, které se na podzim 1968 před komunistickým režimem ukryly do zahraničí. Čtenáři tak získá lepší orientaci v kapitole věnující se popisu zkoumaného materiálu.

Smyslem následujícího oddílu však není podat úplný seznam všech emigrantů, nýbrž jen těch, kteří se na stránkách soudobých deníků vyskytovali nejčastěji, tzn., že byli reflektováni minimálně ve dvou periodikách.

2. 1. 1 Ivan Sviták

(* 10. 10. 1925 Hranice na Moravě, † 20. 10. 1994 Praha)

Působil jako novinář a filozof. Narodil se v Hranicích na Moravě, avšak gymnázium vystudoval již v československé metropoli. Po maturitě byl v totálním nasazení. Po válce se začal věnovat studiu, nejprve absolvoval PF na Karlově univerzitě a poté Vysokou školu politických a hospodářských věd, kde se věnoval filozofii. Na akademické půdě působil i jako přednášející a od roku 1954 začal pracovat ve Filozofickém ústavu Československé akademie věd. Tam také získal titul kandidáta věd. Již po deseti letech musel své místo opustit. Časopis *Tvář* totiž publikoval některé části z jeho prací, což bylo příčinou toho, že byl Sviták označen za kontrarevolucionáře a pro režim se tak stal nepohodlným.⁴⁵ „Uklizen“ byl do Filmového ústavu, kde se kromě jiných setkal na příklad s Vratislavem Effenbergerem nebo historikem Karlem Bartoškou. Jeho články uveřejňovaly mimo jiných také *Lidové noviny*, *Plamen*, *Film a doba* nebo časopis *Student*.

Aktivně se účastnil obrodného procesu během Pražského jara, ale v jeho eventuální výsledky příliš nevěřil. Sovětská invaze ho zastihla

⁴⁵ BRABEC, Jiří, et al. *Slovník českých spisovatelů: Pokus o rekonstrukci dějin české literatury 1948–1979*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, Corp., 1982, s. 433–434.

v Rakousku, kde přednášel na filozofické konferenci, odtud se rozhodl emigrovat dále na západ – do USA. V akademickém roce 1968–1969 však stále oficiálně přednášel na Kolumbijské univerzitě v New Yorku. V roce 1970 mu již bylo odebráno československé občanství a o rok později byl v nepřítomnosti odsouzen k osmi letům ve vězení. Od roku 1971 trvale působí jako profesor na univerzitě v Chiku. Předmětem jeho bádání byl rozbor poznatků z výstavby socialistické společnosti v ČSSR, ale i v ostatních státech východního bloku.

Čtyři měsíce po pádu železné opony se vrátil zpět do Československa a stal se politicky činným. O čtyři roky později umírá.⁴⁶

2. 1. 2 Eduard Goldstücker

(* 30. 5. 1913 Podbiel u Dolného Kubína, † 23. 10. 2000 Praha)

Tento literární teoretik a novinář se ve svých pracích zajímal především o pražskou německou školu. Jeho dětství je spjato se Slovenskem, vysokou školu však již absolvoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde studoval germanistiku a romanistiku. V roce 1939 před nacisty emigroval do Velké Británie. Zde se také politicky angažoval, když působil na československém ministerstvu zahraničních věcí v Londýně. Po válce se vrátil zpět do vlasti. Pro poúnorový režim ale nebyl vyhovující, roku 1951 byl dokonce v politickém procesu odsouzen na doživotí. O čtyři roky později se dočkal plné rehabilitace a byl propuštěn na svobodu. Od roku 1958 působil po deset let na půdě Filozofické fakulty UK. V roce 1968 se stal předsedou Svazu československých spisovatelů, jeho zdejší činnost ale přetrhal 21. srpen, po němž Eduard Goldstücker odchází opět do Velké Británie. Zde přednášel na univerzitě v Sussexu. Po Sametové revoluci se vrátil do Československa. Z jeho činnosti jsou pro československé prostředí nejzásadnější dvě konference, které v průběhu

⁴⁶ Masarykova univerzita [online]. 2009 [cit. 2010-04-24]. Ivan Sviták. Dostupné z WWW: <<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/svitak.html>>.

šedesátých let uspořádal. Ta o Franzovi Kafkovi je považována za počátek uvolňování socialistického režimu, které vyvrcholilo Pražským jarem.⁴⁷ Na základě velkého ohlasu byla o několik let později uspořádána konference další, tentokrát o pražské německé literatuře, nazvaná *Weltfreunde*.⁴⁸ Přispívat do různých periodik začal již ve dvacátých letech. Jeho myšlenky uveřejňovaly mimo jiných např. *Haló noviny*, *Tvorba*, *Rudé právo* nebo *Literární noviny*. Své práce publikoval i v mnoha zahraničních periodikách.⁴⁹

2. 1. 3 Antonín Jaroslav Liehm

(* 2. 3. 1924 Praha)

Narodil se v advokátské rodině. Již během studií na střední škole se zapojoval do činnosti Kruhu přátel Divadla E. F. Buriana. Po válce se stal spoluzakladatelem týdeníku *Kulturní politika*, který vedl až do jeho zrušení v roce 1949.⁵⁰ V tuto dobu již zastával funkci zástupce vedoucího tiskového odboru na ministerstvu zahraničních věcí. Odtud byl za rozšiřování Velkého orloje od Vítězslava Nezvala vyhozen. Na tuto pozici se sice v roce 1956 znovu vrátil, avšak ani napodruhé je působení neskončilo šťastně. Za pět let musel místo vedoucího opustit. Od roku 1961 se stal šéfem zahraniční a filmové rubriky v *Literárních novinách*. Po srpnové invazi byl „odsunut“ na pozici zástupce Československého státního filmu v Paříži, kde setrval až do léta 1969, avšak na podzim téhož roku definitivně zavrhl myšlenku na

⁴⁷ HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. 11. díl.* Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 2004, s. 10.

⁴⁸ Název konference byl odvozen od stejnojmenného díla Franze Werfela. Viz MENCLOVÁ, Věra; VANĚK, Václav. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2005, s. 189.

⁴⁹ *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 2006 [cit. 2010-04-30]. Eduard Goldstücker. Dostupné z WWW: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=370>>.

⁵⁰ BRABEC, Jiří, et al. *Slovník českých spisovatelů: Pokus o rekonstrukci dějin české literatury 1948–1979*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, Corp., 1982. Liehm Antonín Jaroslav, s. 292–293.

návrat do Československa. Hostoval na několika univerzitách ve Francii i v USA.⁵¹

Z kulturní tvorby A. J. Liehma je významná také překladatelská činnost. Mezi nejčastěji překládané jazyky patřila francouzština, méně se již věnoval dílům německý, ruským a anglickým.⁵²

2. 1. 4 Ludvík Veselý

(* 25. 12. 1920 Česká Lípa, † 11. 3. 1998 Pfaffenhofen)

Patřil do generace, jíž zavření vysokých škol v roce 1939 zabránilo ve studiu. Během válečných let byl frekventantem dramatického oddělení konzervatoře v Brně. Po válce se rok hereckému povolání věnoval. V roce 1949 začal pracovat v *Lidových novinách*. S nástupem Pražského jara se stal zástupcem šéfredaktora *Literárních listů*. Vpád vojsk Varšavské smlouvy znamenal pro Ludvíka Veselého emigraci. Od této doby působil v Německu, v němčině také mimo jiné vydal v roce 1970 *Dubček Biographie* a o devět let později *Tschechoslowakische Märchen*.⁵³ Do Československa se již nevrátil, zemřel v březnu 1998 v bavorském městě Pfaffenhofen.⁵⁴

⁵¹ *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 2008 [cit. 2010-04-30]. Antonín Jaroslav Liehm. Dostupné z WWW:

<<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=48>>.

⁵² *Obec překladatelů* [online]. 2006 [cit. 2010-04-30]. Liehm Antonín Jaroslav. Dostupné z WWW: <<http://www.obecpřekladatelů.cz/L/LiehmAntoninJaroslav.htm>>.

⁵³ BRABEC, Jiří, et al. *Slovník českých spisovatelů: Pokus o rekonstrukci dějin české literatury 1948 - 1979*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, Corp., 1982. Veselý Ludvík, s. 488.

⁵⁴ *Český rozhlas* [online]. 1998 [cit. 2010-04-30]. Zprávy středa, 11. března 1998. Dostupné z WWW: <<http://www.radio.cz/cz/zpravy/21451>>.

2. 1. 5 Ota Šik

(* 11. 9. 1919 Plzeň, † 21. 8. 2004 Sankt Gallen)

Byl to přední československý ekonom, zároveň se aktivně zapojoval do politického dění. Členství ve straně, tehdy ještě nelegálním politickém uskupení, přijal již v roce 1940. Ve druhé světové válce byl poslán do koncentračního tábora Mauthausenu, odkud ho vysvobodila až Hitlerova porážka. Po válce absolvoval Vysokou školu politickou a sociální a Ústřední politickou školu KSČ. V roce 1961 byl jmenován ředitelem Ekonomického ústavu Československé akademie věd a o rok později se stal členem Ústředního výboru Komunistické strany Československa. V průběhu šedesátých let spolu s týmem odborníků zpracoval novou hospodářskou koncepci, „usilující o spojení socialistického plánovitého hospodářství a tržní ekonomiky.“⁵⁵ Zařadil se do tzv. „Dubčekova křídla“ a v průběhu Pražského jara se začal aktivně podílet na politickém dění. Od 8. dubna do 3. září zastával funkci místopředsedy vlády, do srpna 1968 byl dokonce vážným kandidátem na post československého premiéra. Slibně načatou kariéru překazila sovětská okupace, jejíž počátek zastihl Šika na dovolené v Jugoslávii. Po této události byl donucen odejít z vlády a zůstal dále v zahraničí. V květnu roku 1969 byl zbaven československého občanství, svých funkcí byl zprošťován postupně, a tak až do listopadu 1969 byl stále poslancem České národní rady. Od roku 1970 žil natrvalo ve Švýcarsku, kde přednášel ekonomii na universitě v Basileji a na Vysoké škole hospodářských a sociálních věd v St. Gallen. Švýcarské státní občanství mu však bylo přiděleno až v roce 1983. V zemi helvétského kříže se rozhodl zůstat i po pádu komunismu.⁵⁶

⁵⁵ Totalita.cz [online]. 1999 - 2010 [cit. 2010-04-29]. Ota Šik. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_siko.php>.

⁵⁶ Tamtéž.

2. 1. 6 Ladislav Mňačko

(* 29. 1. 1919 Valašské Klobouky, † 24. 2. 1994 Bratislava)

Patří k nejvýznamnějším slovenským spisovatelům druhé poloviny 20. století. Během druhé světové války byl vězněn v několika koncentračních táborech. V roce 1944 se úspěšně pokusil o útěk a přidal se k partyzánům. Po válce začal působit jako redaktor *Rudého práva* a bratislavské *Pravdy*. Poté psal pro *Kultúrny život*, týdeník *Zväzu slovenských spisovateľov*. V roce 1967 kvůli nesouhlasu s československou podporou Arabů vůči Izraelcům emigroval do Izraele. Za trest mu bylo odebráno československé občanství. Po rehabilitaci se Mňačko vrátil zpět do vlasti, odkud ale po příchodu varšavských vojsk znovu emigroval. Tentokrát do Rakouska. S příchodem demokracie se vrátil zpět a začal se znovu zapojovat do kulturního života. Umírá roku 1994 v Bratislavě.⁵⁷

2. 2 Kdo je emigrant?

V několika případech je otázka emigrantství od září do listopadu 1968 komplikovaná. Jedná se o ekonoma Otu Šika, publicistu Ivana Svitáka a spisovatele A. J. Liehma. V analyzovaném období všichni pobývali za hranicemi oficiálně a tudíž se souhlasem režimu. Do tohoto výzkumu by tedy neměli být vůbec zařazeni, přesto je rozhodnutí opačné. Důvody jsou následující.

Otu Šika zastihla sovětská intervence na rodinné dovolené v Jugoslávii. Odtud se ale zpočátku plánoval i se svými blízkými vrátit zpět do Československa, kvůli čemuž se neustále snažil udržovat alespoň telefonické spojení s Prahou. Místo návratu mu však bylo nařízeno, aby požádal prezidenta Ludvíka Svobodu o zproštění funkce místopředsedy vlády. Zároveň mu byl výrazně nedoporučen vstup do Československa,

⁵⁷ LEIKERT, Jozef. *Tak ý bol Ladislav Mňačko: V historickom kontexte do roku 1968*. Brno: Onufrius, 2007, s. 8–10.

kteřé vřak v průběhu první poloviny roku 1969 jeřtě dvakřát navřtívil. Poprvé se tak stalo v lednu a podruhé v dubnu, kdyř se zúčastnil zasedání úřředního výboru.⁵⁸ Do Prahy mohl patřně přijet proto, ře podmínky pro cestování mezi státy byly jeřtě poměřně volné, avřak již v lednu z bezpečnostních důvodů nepřespával doma, ale v bytech svých přátel. Proto ho lze v jistém smyslu za emigranta, respektive exulanta⁵⁹ považovat. Je pravda, ře mu v říjnu byla přidělena nová funkce, tedy pozice zvláštního poradce v Bělehradu, ale řík o ní sám tvrdil: „Moje činnost byla zcela nejasná a moje vlastní představa o tomto postavení byla také skličující.“⁶⁰ Oficiálně je Ota řík v emigraci až od roku 1970, kdy byl zbaven československého státního občanství.⁶¹

Podobná je situace i v případě Ivana Svitáka. I on byl v době vpádu spojeneckých vojsk v zahraničí. Na rozdíl od říka vřak nečerpal dovolenou, ale byl na vědeckém pobytu na univerzitě v New Yorku.⁶² Přesto i v jeho případě lze mluvit o emigraci již na podzim roku 1968, ačkoliv občanství mu bylo odebráno jako říkovi až v roce 1970. Povařovat ho za emigranta lze na základě toho, ře byl prvním, kdo v zahraničí zorganizoval značně kritickou konferenci, a to jeřtě v první den okupace. „[...] u něho taky nebylo pochyb: od toho dne se pokládal za emigranta.“⁶³

K posouzení emigrantství v případě A. J. Liehma lze dojít analogicky. Po invazi byl „uklizen“ do Paříře, kde sice vykonával funkci zástupce Československého filmu, do vlasti se vřak podobně jako Sviták již během komunistické éry nevrátil.⁶⁴ V této práci je tedy považován stejně jako Ivan Sviták a Ota řík za emigranta již od podzimu 1968.

⁵⁸ zasedání se konalo 17. dubna a ze své funkce na něm odstoupil dosavadní první tajemník ÚV KSČ Alexandř Dubček, na jeho místo byl zvolen Gustav Husák

⁵⁹ Rozdíl mezi emigrantem a exulantem je ten, ře emigrant opustil svou zemi dobrovolně, z vlastního přesvědčení. Avřak exulant byl k takovému kroku přinucen okolnostmi, které mu znemořňovaly setřvat ve své vlasti.

⁶⁰ řík, Ota. *Jarní probuzení - iluze a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1990, s. 200–235.

⁶¹ *Totalita.cz* [online]. 1999–2010 [cit. 2010-04-29]. Ota řík. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_siko.php>.

⁶² *Faculty of Arts* [online]. 2009 [cit. 2010-04-30]. Ivan Sviták. Dostupné z WWW: <<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/svitak.html>>.

⁶³ TIGRID, Pavel. *Politická emigrace v atomovém věku*. Praha: Prostor, 1990, s. 94.

⁶⁴ *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 2006–2008 [cit. 2010-04-30]. Antonín Jaroslav Liehm. Dostupné z WWW: <<http://www.slovníkeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=48>>.

3. Pohled na emigraci v tištěných denících

3. 1. Profily rubrik

3. 1. 1 Komentáře ze zahraničí

V analyzovaném období, tedy v rozmezí září a listopadu 1968, všechny zkoumané deníky přetiskovaly zprávy zahraničních periodik komentující soudobou politickou a kulturní situaci v Československu.

Všechny čtyři listy čerpaly informace z podobných zdrojů, nejhojnější zastoupení měla především oběživa pocházející ze států Varšavské smlouvy, na jejichž vydávání dohlížely ústřední výbory komunistických stran těchto států, a patřily tak k nejdůležitějším listům ve svých zemích. V popředí zájmu stály samozřejmě deníky, popřípadě týdeníky Sovětského svazu, protože tato země dění v Československu ovlivňovala nejvíce. Tuzemské publikum bylo velmi často informováno také o zprávách ze sousední Německé demokratické republiky a Polské lidové republiky. Nechyběly však příspěvky ani z Maďarské lidové republiky, Jugoslávie, Rumunské lidové republiky nebo z Bulharska.

Všechny analyzované deníky se v přinášení zpráv ze zahraničí nesoustředily jen na „bratrské“ země. V komentářích ze zahraničí byla reflektována i periodika kapitalistických států. Avšak prostor nebyl dáván demokratickým tiskovinám, ale periodikům produkováným opětovně komunistickými stranami daných států. V Komentářích se tak otiskovala stanoviska převzatá z *Morning Star* (Velká Británie), *Unità* (Itálie), *L'Humanité* (Francie) nebo *Volksstimme* (Rakousko).

3. 1. 2 Ostatní texty

Kromě komentářů ze zahraničí se emigrantská tematika vyskytovala i v textech produkovaných redaktory jednotlivých periodik. Do této rubriky potom spadají také texty autorů, které mezi žurnalisty řadit nelze. Jedná se především o osoby, jejichž dopisům analyzovaná periodika poskytovala na svých stránkách prostor. Autory byli většinou odborníci, kteří se tímto způsobem vyjadřovali k různým událostem, jež spadaly do jejich odborné kompetence. Typickým příkladem můžou být série příspěvků na téma Šik a jeho ekonomická reforma publikovaná v *Mladé frontě*.

3. 1. 3 Oficiální texty

Tato rubrika v sobě zahrnuje texty, které pocházejí z oficiálních zdrojů a jejich autory jsou straničtí funkcionáři. Jedná o oficiální projevy, prohlášení, svolání nebo příspěvky pronášené ku příležitosti různých setkání. Tyto texty nebyly většinou primárně určeny pro tisk, ale pro média audiovizuální, tedy pro rozhlas nebo televizi. Jejich šíření pomocí tištěných periodik bylo sekundární, nicméně minimálně v případě *Rudého práva* povinné.

Příspěvky takové povahy byly pouze přepisovány, popřípadě zkracovány, jejich znění je proto ve všech zkoumaných periodikách stejné nebo velmi podobné. Míra interpretace je zde snížena na nulu.

3. 2. Mladá fronta

3. 2. 1 Komentáře ze zahraniční

Mladá fronta věnovala prostor ohlasům zahraničních reportérů reagujících na československé srpnové události a děje následné poměrně pravidelně. Články se pokoušely svým čtenářům osvětlit příčinu sovětské intervence, což sebou ovšem neslo kritiku československých aktivit spojených s Pražským jarem.

V této rubrice se také útočí na ty postavy pražského jara, které se rozhodly po srpnu emigrovat. Vůbec první zmínka o takových osobách se objevuje v článku z 20. září „Komentáře a zpravodajství o ČSSR“.

„Moskevská Pravda přinesla včera rozsáhlý podčárník teoretického charakteru nazvaný O vedoucí úloze komunistické strany ve výstavbě socialismu. Hovoří se v něm na několika místech o Komunistické straně Československa a útocích na její vedoucí úlohu ve společnosti ze strany antisocialistických sil. V této souvislosti jsou ve stati uváděna jména A. J. Liehma a I. Svitáka. Všechny sovětské listy uveřejňují zprávu TASS⁶⁵ ...“⁶⁶

Z posrpnových emigrantů je zde zmíněn Ivan Sviták a A. J. Liehm. Oba jsou označováni za osoby, které svým „protisocialistickým smýšlením“ ohrožují vůdčí roli KSČ. Výrazně negativní konotace se objevuje i o několik odstavců dál, tentokrát se však jedná o československého ekonoma Otu Šika. Ten je listem *Neues Deutschland*⁶⁷ ostře kritizován za interview publikované v *Brehmen Nachrichten* a také za to že, apeluje na jednotu lidu bez ohledu na to, kdo a na jaké platformě tuto jednotu vytvoří.⁶⁸

⁶⁵ Tisková agentura Sovětského svazu

⁶⁶ Komentáře a zpravodajství o ČSSR. *Mladá fronta*. 20. 9. 1968, 24, 253, s. 4.

⁶⁷ Tiskový orgán Ústředního výboru Sjedené socialistické strany NDR.

⁶⁸ Komentáře a zpravodajství o ČSSR. *Mladá fronta*. 20. 9. 1968, 24, 253, s. 4.

Právě na Otu Šika se zahraniční komentátoři soustředili nejvíce. V novinách bylo stále připomínáno jeho působení v místopředsednickém křesle československé vlády, ale důrazně zde bylo uvedeno, že se jedná o funkci bývalou. Kritizován byl i jeho ekonomický program, který periodika „spřátelených zemí“ hodnotila jako revizionistickou koncepci, kvůli níž se měla československá ekonomika vymanit ze socialistického modelu společnosti a dostat se do područí západních velmocí.

Faktem je, že se ve většině případů socialistická média vyhýbala tomu, aby nevyhovující osoby označila za emigranty. Stalo se tak pouze v příspěvku z 10. října, kde se mluví o periodiku Sovětského svazu *Kosmonolskaja pravda*⁶⁹, jenž útočí na slovenského spisovatele Ladislava Mňačka. Toho obviňuje ze zrady a tvrdí, že Mňačko po vstupu vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR emigroval.⁷⁰

Mladá fronta většinou otisknuté příspěvky ponechává bez komentáře. Zřídka kdy k uveřejněným informacím připojuje vlastní hodnocení. Mylné a zavádějící zprávy však dementuje a uvádí na pravou míru jako v článku uveřejněném 17. října v *Neues Deutschland*, kde se oznamuje, že „bývalý místopředseda vlády Ota Šik přijel do Švýcarska a požádal tamější úřady o politický azyl“⁷¹, zároveň je zde opět napadán ze spolčování s kontrarevolučními silami. Deník pod tento článek připsal informaci, že politické oddělení ministerstva spravedlnosti v Bernu dosud od Šika neobdrželo oficiální žádost o udělení práva azylu ve Švýcarsku a odvolává se přitom na zpravodajskou agenturu AFP.⁷²

Mladá fronta se v této rubrice věnuje československým občanům pobývajícím v zahraničí jen v nerozsáhlých větách nebo v malých úsecích, jakým je například rozmezí jednoho odstavce. Z textů je však patrné, že

⁶⁹ List sovětských komsomolců – obdoba československé Mladé fronty

⁷⁰ Zájem o ČSSR trvá. *Mladá fronta*. 10. 10. 1968, 24, 272, s. 5.

⁷¹ Napsali o nás. *Mladá fronta*. 18. 10. 1968, 24, 279, s. 5.

⁷² Tamtéž. Mystifikační zpráva o Šikově žádosti o azyl má pravděpodobně zcela reálný základ. Šik se svou rodinou skutečně v tuto dobu odjel do Basileje, kde se chtěl věnovat ekonomické vědě. Avšak ještě před odjezdem raději zjišťoval u švýcarského velvyslance v Bělehradu podmínky, za kterých by mu mohl být azyl poskytnut. Odtud patrně tato mylná domněnka pramení, viz ŠIK, Ota. *Jarní probuzení - iluze a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1990, s. 216.

zahraniční média uveřejňovala ve svých listech v některých případech i celé články. *Mladá fronta* tak pouze shrnovala a parafrázovala obsah, který místy doplňovala citacemi.

Jména emigrantů měla vždy negativní konotaci, téměř pokaždé byli uváděni ve spojitosti s „kontrarevolučními silami“ nebo s „antisocialistickými živly“.

3. 2. 2 Ostatní texty

Ani v původních člancích *Mladé fronty* se tematika emigrantství příliš nerozebírá, prvním textem, kde se o emigrantech hovoří, je článek ze 13. září. Jedná se o příspěvek, v němž se list snaží přiblížit situaci občanů, které sovětská intervence zastihla v zahraničí. Příspěvek obsahuje i mikropříběh mladých manželů z Prahy, kteří kvůli politické angažovanosti v období Pražského jara utekli do Rakouska. To je však z celého článku vše, text se zaměřuje spíše na osoby, které se do Československa vrátit chtějí, a snaží se zobrazit jejich těžkou situaci.⁷³

Ani další zmínka o emigrantech není rozsáhlá. Byla uveřejněna 22. září v článku „Pravda o zpěvácích“. Autor jeho vznik vysvětluje zvýšenou poptávkou mladých lidí po plánech nejznámějších zpěváků. *Mladá fronta* jedinou větou „Yvonne Přenosilová tráví zbytek své dovolené ve Vídni,“⁷⁴ informuje o nepřítomnosti populární umělkyně. Toto tvrzení se však nezakládá na pravdě. Přenosilová totiž již v této době pobývala v emigraci. Sama uvádí, že odjížděla z Československa již 27. srpna, a to s úmyslem svou vlast natrvalo opustit.⁷⁵

Největší prostor věnoval deník opět osobě Oty Šika. Na ostré výpady proti němu, jež vedl především tisk zemí Varšavské smlouvy, reagovala *Mladá fronta* uveřejňováním opozitních názorů, tedy takových názorů, které

⁷³ Noc u Červeného kříže. *Mladá fronta*. 13. 9. 1968, 24, 246, s. 2.

⁷⁴ Pravda o zpěvácích. *Mladá fronta*. 22. 9. 1968, 24, 255, s. 5.

⁷⁵ OKTÁBCOVÁ, Simona. *Idnes.cz* [online]. 09. 07. 2007 [cit. 2010-03-29]. Yvonne Přenosilová: Vždycky jsem byla hubatá. Dostupné z WWW: <http://ona.idnes.cz/yvonne-prenosilova-vzdycky-jsem-byla-hubata-f3t-/ona_ony.asp?c=A070702_094544_ona_ony_ves>.

tohoto ekonoma i jeho program obhajovaly. Tyto příspěvky nepocházely od redaktorů *Mladé fronty*, jejich původci byli osoby mimo žurnalistické kruhy.

Jako první vystoupil na Šikovu obranu František Zikeš, jehož dopis otiskl deník 3. října.

„Při sledování současného tisku pěti zemí Varšavského paktu, jejichž vojska jsou v naší zemi, musí čtenář nutně nabývat dojem, že Ota Šik je kontrarevoluční živel, protože jeho ekonomická koncepce prý nutně znamená návrat ke kapitalismu. Je ovšem zároveň třeba se pozastavit nad skutečností, že O. Šikovi se dostalo nejvyšších poct a uznání ještě v době, kdy o osudech naší republiky neomezeně rozhodoval A. Novotný a další, které zřejmě ani dnes nikdo nepodezřívá ze sympatií ke kapitalistům.“⁷⁶

Jedná se o vůbec první pozitivní náhled na Šikovu osobu a jeho aktivity spojené s obdobím pražského jara na stránkách *Mladé fronty*. Šik je zobrazován jako socialistický odborník usilující o nápravu ekonomiky. Ale i zde se objevují kritické poznámky směřující na jeho koncepci, avšak nejedná se o kritiku ideologické povahy, nýbrž čistě odborného charakteru. Závěr dopisu lze označit za provokativní, výrazně totiž útočí na ty články socialistických novin, kde Šika nepřestávají chápat jako kontrarevolucionáře. Autor dopisu považuje takové tvrzení o Šikovi „nejenom za tvrzení, které je v rozporu se skutečností, ale zároveň a především za hluboké ponížení a degradaci svobodného myšlení.“⁷⁷

Tento dopis nebyl ve své snaze bránit Šikovu koncepci osamocený. O týden později, tedy 10. října, vyšla v *Mladé frontě* zpráva o prohlášení pracovníků katedry politické ekonomie Vysoké školy technické v Košicích, kde tito ekonomové zaujímají stanovisko k „protišikovským“ útokům zahraničních médií. I zde dochází k obhajování československého ekonoma, prohlášení obsahuje plný souhlas s reformní koncepcí a zdůrazňuje, že jedině její plnění povede k rozvoji československé ekonomiky. Současně

⁷⁶ V rozporu se skutečností. *Mladá fronta*. 3. 10. 1968, 24, 266, s. 2.

⁷⁷ Tamtéž.

s tím je také odmítáno obvinění „bratrského“ tisku z toho, že Šik zamýšlel tuzemské hospodářství zpět přivést ke kapitalismu.⁷⁸

Jako přímý ohlas na Zikešův příspěvek publikuje *Mladá fronta* názor Františka Švejdra. Ten se Zikešem souhlasí, dále poukazuje na nevědecký přístup novinářů spřátelených zemí při hodnocení Šikova programu a apeluje na ně, aby otiskovali pouze pravdivé informace.⁷⁹

Od listopadu se frekvence již tak nemnohých poznámek o emigrantech ještě více snižuje. Posledním dnem, kde se takové informace vyskytují, je první listopad. Ve zprávě pojednávající o plenární schůzi českých spisovatelů je také zmíněn předseda tehdejšího Svazu československých spisovatelů Eduard Goldstücker. Ani v jeho případě se noviny explicitně nezmiňují o emigraci, avšak publikují informaci o tom, že mu „byla poskytnuta několikaměsíční tvůrčí dovolená (...)“⁸⁰, což je způsob, jak se poměrně elegantně s faktem spisovatelova pobytu za hranicemi vypořádat. Podobný postup je uplatněn i v následujícím článku, kde se v souvislosti redakcí nově založených *Listů* zmiňuje o autorech, kteří „dobrovolně odešli na různé dovolené“. Jako příklad je zde uveden publicista Ludvík Veselý a Antonín J. Liehm.⁸¹ Tito dva novináři samozřejmě nebyli jedinými perzekuovanými autory. V nové redakci již nefigurovali také například Karel Michal⁸², Juraj Špitzer, Ivan Mojík a Vratislav Blažek, který se v srpnu účastnil ilegálního televizního vysílání a ještě téhož měsíce emigroval do Rakouska.⁸³

Mladá fronta vlastní články o emigrantech v rozsáhlé míře nepublikovala. Pokud o lidech, kteří utekli do zahraničí, psala, dělo se tak stejně jako v případě zahraničních rubrik v celcích o rozsahu nanejvýš jednoho odstavce, nejčastěji se však jednalo o rozmezí jedné věty. Ani zde

⁷⁸ Hlas ekonomů: Obrana Šikovy hospodářské koncepce. *Mladá fronta*. 10. 10. 1968, 24, 272, s. 2.

⁷⁹ V rozporu se skutečností: Ohlas na článek MF. *Mladá fronta*. 12. 10. 1968, 24, 274, s. 2.

⁸⁰ Spisovatelé sněmovali. *Mladá fronta*. 1. 11. 1968, 24, 291, s. 2.

⁸¹ Měřítkem je hodnota. *Mladá fronta*. 1. 11. 1968, 24, 291, s. 2.

⁸² Emigroval v roce 1968 do Švýcarska, viz *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 2006 [cit. 2010-05-08]. Karel Michal. Dostupné z WWW: <<http://www.slovníkeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=810>>.

⁸³ *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 2006 [cit. 2010-05-08]. Vratislav Blažek. Dostupné z WWW: <<http://www.slovníkeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=8>>.

se v souvislosti s obecně známými osobami neuvádí slovo emigrant nebo emigrace. Když je tohoto slova explicitně užito, nejsou v textu uvedena jména aktérů. Na rozdíl od zahraničních komentářů se však o populárních osobnostech nevyjadřuje jako o nepřátelích a narušitelích socialistického systému a otiskováním opozitních myšlenek dokonce staví Otu Šika do pozitivního světla.⁸⁴

3. 2. 3 *Oficiální texty*

I texty, jejichž původcem je československá politická reprezentace, pokračují v trendu zamlčování problému emigrantství. Výjimku představuje dopis, jehož znění zaslali redakci prezident Ludvík Svoboda, první tajemník ÚV KSČ Alexandr Dubček, předseda Národního shromáždění Josef Smrkovský a předseda vlády Oldřich Černík. Dopis byl určen především mladým lidem. Vedoucí činitelé státu v úvodu rekapitulují padesátiletou existenci samostatného československého státu, následně apelují na mládež, aby se chovala umírněně, a varuje ji před prováděním extrémních činů.

Emigrantské otázky se dopis dotýká v závěru sdělení, kde autoři opatrně přiznávají tuto stinnou stránku „soudružské“ výpomoci.

„Vy dobře víte o tom, že někteří z mladých odborníků se v tyto dny rozhodli pro sebe osobně řešit svůj postoj tím, že se nevrátili ze zahraničí zpět ke své práci. Můžeme jen znovu opakovat naše známá stanoviska v této záležitosti, že rozhodující činy očekává republika, zde, u nás doma, v českých zemích a na Slovensku, s lidem této naší společné vlasti.“⁸⁵

Ani zde se nemluví o konkrétních případech, nýbrž je tento jev zobrazován globálně. Avšak i takto poměrně krátká zmínka v sobě skrývá kritiku. Ačkoliv to v textu není explicitně řečeno, z celkového vyznění

⁸⁴ To se však neobešlo bez odezvy tisku socialistických zemí, např. moskevská Pravda ve svých článcích útočí na šéfredaktora Mladé fronty Jelínka, o němž se vyjadřuje jako o „nechvalně známém“ viz Napsali o nás. *Mladá fronta*. 5. 11. 1968, 24, 294, s. 5.

⁸⁵ Otevřený dopis mládeži. *Mladá fronta*. 26. 10. 1968, 24, 286, s. 6.

vyplývá, že se ti lidé, kteří se raději rozhodli zůstat v zahraničí, zachovali zbaběle a od problémů plynoucích z politické situace v Československu raději utekli, než aby republika svými skutky pomohli tuto krizi překonat.

Uvedený dopis byl jediným oficiálním textem, který emigrační tendence připouštěl a byl na stránkách *Mladé fronty* otištěn. Ostatní sdělení politické reprezentace, kterým periodikum poskytlo prostor, se zmiňují pouze o tzv. antisocialistických a kontrarevolučních silách, které je nutno důsledně potírat, avšak v textu není explicitně stanoveno, zda tyto síly působí v Československu nebo v zahraničí a zda se tedy jedná o emigranty.

3. 2. 4 Analýza

V období září až listopadu 1968 vydala *Mladá fronta* 75 čísel, v analýze tak bylo zkoumáno 3 300 článků. Z toho 68 bylo Komentářů ze zahraničí, 38 se týkalo Oficiálních textů a 3194 potom Ostatních textů. Emigrace v jakékoliv podobě se vyskytla pouze v nepatrném zlomku zkoumaného materiálu. Z Komentářů ze zahraničí byly relevantní pouze 3 příspěvky, což představuje 4,41 %. Ostatní texty se emigrantstvím zabývaly v poměru k ostatním rubrikám nejméně, tato tematika byla zastoupena jen v 7 případech, což představuje 0,21 % všech otisknutých textů začlenitelných do tohoto oddílu. Ani v projevech a prohlášeních politické reprezentace se soudobé emigrační tendence nedostaly do středu zájmu. Ze všech oficiálních textů se jako relevantní ukázal pouze 1 příspěvek, což tedy znamená, že z celkového množství bylo využitelných jen 2,63 %. Jak je z uvedených výsledků patrné, fenomén emigrace příliš v kurzu nebyl. To dokládá i fakt, že ze všech článků se zkoumaného jevu dotýkalo pouze 11 textů, což je 0,33 %.

3. 3. Rudé právo

3. 3. 1 Komentáře ze zahraničí

I *Rudé právo* v analyzovaném období přinášelo informace o dění v Československu reflektované na stránkách zahraničních listů téměř každý den. Ani v těchto periodikách nebyla otázka emigrace veřejně známých i neznámých občanů ústředním tématem, ale spíše okrajovým.

První zmínka v komentářích ze zahraničí pochází z 6. září, kde je shrnut obsah zprávy maďarského deníku Népszava. Ten své čtenáře informuje hned o dvou posrpnových emigrantech. Jsou jimi Ivan Sviták, kterého list označuje za ideologického vůdce Klubu angažovaných nestraníků, a Ludvík Veselý, jehož představuje jako nejmenovaného vedoucího zpravodajské redakce pražské televize. Deník přináší sdělení, že oběma osobám byl v západních zemích udělen azyl a poskytnut prostor pro veřejné vystupování.⁸⁶ Dále se však nerozvádí, jak konkrétně se takové vystupování vzhledem k československé situaci projevuje.

Deník také samozřejmě přetiskuje zprávy týkající se Oty Šika. Jeho prezentace na stránkách *Rudého práva* je z důvodu zdrojů stejné nebo podobné povahy pochopitelně srovnatelná s obrazem podávaným v *Mladé frontě*, se kterou ve stejný den popírá informaci o Šikově žádosti o azyl ve Švýcarsku. Tuto zprávu však podkládá jiným zdrojem. Zatímco *Mladá fronta* nejprve informuje o původci tohoto lživého sdělení a teprve poté zprávu s odvoláním na agenturu AFP dementuje, *Rudé právo* pouze parafrázuje deník Komunistické strany Rakouska. Ten se zase odvolává na prohlášení vydané československým velvyslanectvím v Bernu.⁸⁷ Stejná je situace i u příspěvku z 5. listopadu, kde *Rudé právo*, stejným způsobem jako *Mladá fronta*, parafrázuje obsah článku otištěný v moskevské *Pravdě*, jež

⁸⁶ Události v Československu a řešení problémů světa. *Rudé právo*. 6. 9. 1968, 48, 246, s. 5.

⁸⁷ Značný zájem o čs.-sovětskou dohodu. *Rudé právo*. 18. 10. 1968, 49, 286, s. 6.

shledává ekonomickou koncepci Oty Šika jako revizionistickou.⁸⁸ I Ladislav Mňačko se v článku tuzemského nejdůležitějšího periodika objevuje ve stejném kontextu jako v *Mladé frontě*. Také zde je označován za zrádce, který raději utekl do zahraničí.⁸⁹

Mimo textů kryjících se se sděleními publikovanými v *Mladé frontě* přináší *Rudé právo* i informace zcela nové. Jednou z nich je zpráva obsažená v článku „O ČSSR na stránkách zahraničního tisku“, ve které je poukazováno na fakt, že v Německé spolkové republice zůstávají stále někteří spisovatelé a novináři, kteří „přijeli z Československa jakoby na dovolenou“⁹⁰, ale stále se do vlasti nevracejí, přičemž „demonstrativně prohlašují, že zůstávají občany socialistického Československa“⁹¹. V této parafrázi se však žádná konkrétní jména „provinilců“ nevyskytují.⁹²

Dalším a zároveň posledním příspěvkem, ve kterém se objevují osoby spjaté s emigrantstvím, je text útočící na zahraniční činnost Jaroslava Brodského, významného organizátora skupiny K 231⁹³. *Rudé právo* cituje německý list *Neues Deutschland*, který Brodského označuje za zakladatele britského Výboru hnutí za svobodné Československo, jenž působí v Londýně. Dále je zde uváděna informace od londýnského zpravodaje TASS, který k předchozímu sdělení připojuje informaci o tom, kdo všechno se ještě na činnosti výboru podílí.⁹⁴ V závěru článku je zmíněn ještě jeden

⁸⁸ Viz kapitola 3. 2. 1 Komentáře ze zahraničí, s. 27.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ O ČSSR na stránkách zahraničního tisku. *Rudé právo*. 12. 10. 1968, 49, 281, s. 7.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² V této době pobýval v zahraničí např. Kamil Winter, šéfredaktor Televizních novin. Do Velké Británie odjel již 28. srpna, na jeho místo nakonec 1. 10. 1968 nastoupil Zdeněk Michalec. Viz *Česká televize* [online]. 1996 [cit. 2010-05-08]. Kalendárium 1968. Dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/ct/historie/1968-1969.php?leta1968_1969kapitola=1>.

Vilém Fuchs, zahraniční rozhlasový reportér se také těsně po okupaci rozhodl nevrátit do Československa. Viz *Český rozhlas* [online]. 21. 8. 2008 [cit. 2010-05-08]. Rozhlasáci srpnových dnů. Dostupné z WWW:

<http://www.rozhlas.cz/1968/aktualne/_zprava/486914>.

⁹³ K 231 bylo apolitická organizace pro bývalé vězně 50. let, která usilovala o jejich brzkou rehabilitaci. Jméno klubu je odvozeno od zákona č. 231/1948 Sb., podle jehož znění byla většina postižených souzena a odsouzena. Viz BRODSKÝ, Jaroslav. *Řešení Gama*. Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 2007, s. 143.

⁹⁴ Značný zájem o plénum KSČ: Brodský z K 231 opět na scéně. *Rudé právo*. 15. 11. 1968, 49, 310, s. 7. Vzhledem k tomu, že se nejedná o emigranty, nejsou v textu jména uvedena.

emigrant, Emil Štefan, o němž se však pouze uvádí, že napsal pro *Franfurter Rundschau* článek zabývající se Alexandrem Dubčekem.⁹⁵

Rudé právo shrnovalo, podobně jako *Mladá fronta*, obsahy nejdůležitějších zahraničních periodik, přičemž místo vyhrazené pro fenomén emigrantství bylo i v tomto periodiku minimální. Na rozdíl od *Mladé fronty* se však *Rudé právo* informace ze zahraničních zdrojů nijak výrazně nekomentovalo.

3. 3. 2 *Ostatní texty*

V analyzovaném období, tedy v rozmezí září až listopadu 1968, se *Rudé právo* soustředilo na tato témata: zasedání a rezoluci ÚV KSČ a jejich ohlasy ve společnosti, federalizaci republiky a válku ve Vietnamu. Problémem emigrace nejen umělecké fronty se list zabýval pouze okrajově. V měsících září a října se spíše snaží tuto tendenci odmítat. Prvního září je uveřejněn článek Prohlášení umělců, novinářů a vědců, kde je popírán fakt, že za hranicemi zůstává mnoho kulturních pracovníků.⁹⁶ Již o týden později se v novinách objevila další zpráva, která trend emigrace vyvracela. Tentokrát se list zaměřil na konkrétní osobu, a to na literárního historika a kritika Milana Jungmanna. *Rudé právo* informace o jeho útěku do Itálie publikované v zahraničních novinách dementovalo a uvádělo na pravou míru.⁹⁷ Z textu však nevyplývá, která periodika, zda kapitalistická nebo socialistická, tuto zprávu přinesla.⁹⁸

Proti emigrantským tendencím se postavil i básník Jaroslav Seifert, jehož myšlenky *Rudé právo* ocitovalo: „Nechtěl bych mluvit pateticky, události samy jsou patetické dost a není třeba patetických slov. Ale přece jenom chtěl bych říci jednu věc, a to také za své druhy a spisovatele, že

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ Prohlášení umělců, novinářů a vědců. *Rudé právo*. 1. 9. 1968, neuvedeno, s. 3.

⁹⁷ Milan Jungmann skutečně neemigroval, stále působil jako šéfredaktor Listů, odkud musel v roce 1969 odejít. Poté vykonával jako mnoho jiných intelektuálů podřadnou profesi – čistil okna, viz BRABEC, Jiří, et al. *Slovník zakázaných autorů*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 180.

⁹⁸ Spisovatelé v jedné frontě. *Rudé právo*. 7. 9. 1968, 48, 247, s. 2.

slibujeme a že chceme zůstat s naším lidem, neopustit nikdy tuto zemi, a bude-li nám přisouzeno, abychom trpěli, trpět s ním. Je to jediná možnost, která českému básníku a českému spisovateli zbývá.“⁹⁹

K emigraci jako faktu se vyjádřil i spisovatel Milan Kundera. Ten v rozhovoru pro *Les Lettres*, jehož částečné znění přetisklo i *Rudé právo*, sice emigraci nepopírá, ale nepovažuje ji za masový jev. „Neznám s výjimkou Mňáčka žádného československého spisovatele, který by se rozhodl emigrovat. Je jich několik, co žijí na určitou dobu v cizině. Avšak to není jev emigrace.“¹⁰⁰

Za společensky relevantní záležitost nebylo emigrantství považováno ani v dalším rozhovoru, ve kterém se vedoucí tajemník vysokoškolského výboru KSS v Bratislavě Ivan Hutýra přibližoval stávající podmínky na univerzitě ve slovenské metropoli. V závěru se zmiňuje také o problému emigrace, když podobně jako Kundera připouští, že se tento jev týká i jejich ústavu. Vzápětí však dodává, že takováto reakce na stávající politickou situaci není ani na akademické půdě příliš rozšířeným fenoménem. Na tomto místě se také poprvé uvádí konkrétní počet osob, které zůstali za hranicemi. Ze tří tisíc pracovníků bratislavské univerzity emigrovalo podle Hutýry nanejvýš patnáct zaměstnanců. I v tomto článku je na emigranty nahlíženo negativně, když Hutýra uvádí, že „nejde většinou o lidi, které bychom museli zvlášť oplakávat.“¹⁰¹

Toto periodikum se však také, podobně jako *Mladá fronta*, zastalo Oty Šika, když otisklo prohlášení ekonomů reagující na článek v sovětském listu *Izvestia*. Ten ku příležitosti Šikova odvolání z úřadu ostře kritizoval jeho ekonomický program, kvůli němuž mělo československé hospodářství skončit v rukou kapitalistických velmocí, a vniknutí zahraničních monopolů do národní ekonomiky Československa. Ekonomové Šika i jeho koncepci brání a prohlašují, že Šik nikdy neměl v plánu se od socialistického režimu odvrátit: „Nová soustava řízení národního

⁹⁹ Jaroslav Seifert - Zůstat s naším lidem. *Rudé právo*. 11. 9. 1968, 48, 251, s. 5

¹⁰⁰ Máte víru v budoucnost? *Rudé právo*. 27. 11. 1968, 49, 320, s. 5.

¹⁰¹ Studenti prokázali svou uvědomělost. *Rudé právo*. 30. 9. 1968, 49, 270, s. 3.

hospodářství je vytvářena a zůstává pevně na socialistických zásadách a má vést k podstatnému zvýšení životní úrovně u nás.“¹⁰²

Pokud *Rudé právo* nepublikovalo myšlenky známých i méně známých osobností, vyjadřovalo se k emigrantství a tím zaviněnému mizení populárních osob z veřejného života velmi opatrně. Takto je možno hodnotit zprávu o zvolení Jaroslava Seiferta do čela Svazu československých spisovatelů, kde se mluví o změnách ve složení Ústředního výboru SČSS a to kvůli údajné „tvůrčí dovolené“ některých autorů.¹⁰³

3. 3. 3 *Oficiální texty*

Z vedoucích představitelů Československé socialistické republiky nejtvrději proti novinářům a spisovatelům začal vystupovat Gustav Husák¹⁰⁴, a to nejen proti těm, kteří se rozhodli opustit republiku. Již v jednom ze svých prvních projevů se k emigraci jako nepopíratelnému jevu krátce vyjádřil. Odchod některých lidí za hranice hodnotí poměrně mírně. Podle něj je jedním z důvodů útěků pouhá zmatenost, dokonce vyjadřuje lítost nad emigrací mladých lidí a slibuje, že vláda učiní konkrétní opatření, aby se všichni, kdo o to stojí, mohli vrátit zpět do vlasti. Ve své řeči však již nikde nerozvádí, jakým způsobem chce těchto návratů docílit.¹⁰⁵

Gustav Husák se ale nezabýval čistě jen emigrantstvím. O několik dní později prohlásil na zasedání ÚV SNF „[...] z masových komunikačních prostředků se nám stala samostatná velmoc, což není v žádném státě na světě [...] Svobodu tisku, zrušení cenzury, považuji za velmi progresivní čin a za nevyhnutelnost rozvoje moderní společnosti, avšak takový výklad svobody slova, tisku, komunikace, jaký se praktikoval u nás, nepřipouští

¹⁰² Ekonomové k nové soustavě. *Rudé právo*. 16. 9. 1968, 48, 256, s. 2.

¹⁰³ „Tvůrčí dovolenou“ je s největší pravděpodobností myšlena Goldstückerova emigrace, ale také onemocnění Jana Procházky, za něhož nastoupil nově příchozí F. Vrba, viz JUNGSMANN, Milan. *Literárky - můj osud*. Brno: Atlantis, 1999, s. 297 - 298.

¹⁰⁴ V této době zastával Gustav Husák funkci prvního tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska, na tento post byl zvolen na sjezdu Komunistické strany Slovenska, který se konal po návratu ze srpnových moskevských jednání.

¹⁰⁵ Vystoupení s. G. Husáka na plénu ÚV KSS 5. 9. 1968. *Rudé právo*. 7. 9. 1968, 48, 247, s. 3.

žádná společnost.“¹⁰⁶ To však nebyl proti svobodě tisku poslední útok. Ve stejném duchu pokračoval na shromáždění Lidových milicí v Bratislavě, kde tvrdí, že ani po srpnu nebude docházet k omezování svobody tisku a slova „pocitivých pracovníků“. Nevysvětluje ovšem, koho za pocitivého pracovníka považuje, a tento pojem je tedy značně vágní. Na tom samém shromáždění se dotýká také problematiky emigrace. K československým občanům zůstávajícím za hranicemi se staví negativně, ale emigraci jako masový jev odmítá. Ve svém projevu neútočí na žádné konkrétní osoby. Za jednu z příčin emigrace považuje i na tehdejší dobu poměrně volný režim na hranicích s kapitalistickým světem.¹⁰⁷

Vládní činitelé se ve svých prohlášeních zmiňovali i o konkrétních emigrantech, masivní kampaň byla odstartována především proti Ivanu Svitákovi. Jedním z takových projevů byla také řeč Zdeňka Mlynáře otištěná v *Rudém právu* 15. září, ve které mimo jiné hodnotil také polednové reformační období s jeho klady i nedostatky. O Svitákovi zde mluví jako o neodpovědném demagogovi, který bez odpovědnosti za důsledky jen šířil svá hesla a tím se stal iniciátorem jakési neodpovědné psychózy.

Ačkoliv je v textu naznačeno, že Ivan Sviták nebyl v takto hodnocených aktivitách osamocen, není v projevu explicitně uvedena žádná jiná osoba. Sviták je tu tedy zobrazován jako jedna z vůdčích osobností „antisocialistických“ tendencí. Na jeho osobě je demonstrováno vše, co posrpnová politická reprezentace považovala v období Pražského jara za nesprávné a škodící socialistické společnosti. Jeho činnost se označovala za politický exhibicionismus, dále byl Sviták také kritizován za to, že se od ledna do července soustavně pokoušel hanět veškerou komunistickou politiku.¹⁰⁸

K tomuto básníkovi a kritikovi se vyjadřuje prostřednictvím Rudého práva také člen předsednictva a tajemník ÚV KSČ Josef Špaček:

¹⁰⁶ Vycházet z analýzy včerejška i dneška a vidět dopředu: Z projevu prvního tajemníka ÚV KSS dr. Gustava Husáka na zasedání ÚV SNF 17. září. *Rudé právo*. 19. 9. 1968, 48, 259, s. 3.

¹⁰⁷ Socialismus naší přirozenou základnou. *Rudé právo*. 14. 11. 1968, 49, 309, s. 2. Snadné vycestování do západních zemí omezila vláda 19. 11. 1968 vládní vyhláškou č. 147/1968 Sb.

¹⁰⁸ Všichni spoluodpovídáme za další vývoj naší politiky. *Rudé právo*. 15. 9. 1968, 48, 255, s. 5.

„Pokusy nihilisticky znevážit celé období výstavby socialismu v Československu, pokusy, které místo oprávněné kritiky jednotlivců a jejich viny za chyby v minulé politice strany se snažili zdiskreditovat celou stranu, naráželi na rostoucí odpor nejen většiny komunistů, ale i zdrcující většiny veřejnosti, dělnické třídy i ostatních pracujících [...] Vývoj od ledna do dneška, rostoucí důvěra ve stranu a její politiku, daly nejlepší a nejpádnější odpověď Ivanu Svitákovi, různým „mluvčím“ K 231, těm, kteří se vydávali za sociální demokraty, i dalším, kteří „dokazovali“, že Komunistická strana Československa „ztratila morální právo“ na vedení našich národů.“¹⁰⁹

Ani v této promluvě, jak je ostatně patrné z ukázky, se postava Ivana Svitáka a jeho role v obrodném procesu nehodnotí kladně. Je mu vytýkáno domnělé útočení během tohoto období na socialismus jako základní systém poválečného vývoje Československa. Údajná nesprávnost jeho názorů je podložena faktem, že do doby, kdy byl tento projev uveřejněn, stoupala důvěra jak v samotnou stranu, tak v její politiku. Tento jev se sice zakládá na pravdivých informacích, nicméně argument je to spekulativní. V inkriminované době, tedy v době mezi zářím a listopadem 1968, se jako reakce na sovětskou agresi vzedmula velká vlna sympatií občanů ke straně, proto není možné tento jev považovat za relevantní.

Proti Ivanu Svitákovi se o několik dní později postavil ve svém projevu i první tajemník Ústředního výboru Komunistické strany Československa Alexander Dubček. Ten však ve svém prohlášení nepřináší o tomto básníkovi a filozofovi nic nového, opakuje pouze slova Josefa Špačka. Z ostatních emigrantů je zde zmíněn Otakar Rambousek, jeden z hlavních organizátorů K 231. Tento spolek je v textu zobrazován jako nátlakové seskupení, jehož členové jsou podle jednoho z ústředních představitelů nazýváni poměrně hanlivě „Rambouskové“.

¹⁰⁹ Vedoucí úloha strany – základní záruka dalšího rozvoje socialismu. *Rudé právo*. 5. 10. 1968, 49, 275, s. 3.

V listu jsou obviňováni z protisocialistických aktivit, kterými se podle Dubčeka vetřeli do veřejného života.¹¹⁰

Oficiální texty, které Rudé právo publikovalo, se z velké míry soustředují na konkrétní osoby, ať už se jedná o postavy z politické či umělecké sféry, přičemž z emigrace je v největší míře cíleno na Ivana Svitáka. Nejen jeho, ale i ostatní emigranty uvádějí noviny vždy v negativní konotaci, když je všechny viní z činností odporující socialistickému smýšlení.

3. 3. 4 Analýza

Ve zkoumaném období vyšlo *Rudému právu* 80 čísel, což je ze zde uváděných periodik nejvíce. V samotné analýze bylo přihlédnuto k 3 100 textů, jejichž složení bylo následující: 79 článků patřilo Komentářům ze zahraničí, 2 901 zpráv bylo zařazeno do Ostatních textů a 120 příspěvků spadalo pod Oficiální texty, což představovalo největší množství takových článků ze všech deníků.

Největší procento výskytu byť i sebenepatrnějších zmínek o emigraci zaznamenaly Komentáře ze zahraničí, kde se zkoumaná problematika vyskytla v 5,06 % případů, tzn. ve 4 textech. Prakticky identické procento výskytu vykazuje také rubrika oficiálních textů, v níž se emigrantství objevilo v jakékoliv formě celkem šestkrát a tento počet představuje rovných 5 %. Podobně jako v *Mladé frontě* je i v *Rudém právu* nejnížší frekvence výskytu v textech, jejichž původci jsou většinou samotní redaktori. Relevantních bylo stejně jako v rubrice Oficiální texty 6 článků, avšak při poměrně velkém množství textů, které tento oddíl shrnuje, se emigrantské tendence týkalo pouze 0,21 %. Nicméně v konečném souhrnu všech příspěvků lze konstatovat, že se emigrantská problematika na stránkách Rudého práva objevovala nepatrně častěji, o emigraci se totiž zmiňovalo 0,51 % případů.

¹¹⁰ O hlavních politických úkolech strany v současné době. *Rudé právo*. 12. 10. 1968, 49, 281, s. 3.

3. 4. Svobodné slovo

3. 4. 1 Komentáře ze zahraničí

Reflexe československých posrpnových událostí očima zahraničních reportérů byla natolik důležitá, že měla i v tomto periodiku své pevné místo. *Svobodné slovo* většinou parafrázovalo obsahy stejných periodik jako ostatní analyzované deníky, proto u některých příspěvků docházelo ke krytí textů uveřejňovaných v ostatních listech. Jedním z nich je článek „Co o ČSSR píše zahraničí“, kde se uvádí, že *Neues Deutschland* kritizuje Otu Šika a tvrdí, že i ve své nové funkci odporuje linii Komunistické strany Československa. I zde je připomínán jeho rozhovor poskytnutý *Brehmen Nachrichten* a odsuzováno jeho „volání po jednotě lidu s tím, že nikdo neříká, s kým a na které platformě má být taková jednota vytvořena.“¹¹¹ Text týkající se tohoto ekonoma je tedy prakticky identický s textem publikovaným v *Mladé frontě* s tím rozdílem, že *Mladá fronta* „lid“ konkretizuje na „československý lid“. Kromě tohoto nepatrného zásahu je však použito stejných výrazových prostředků.

Další zmínka o Otovi Šikovi ve *Svobodném slově* se objevila v článku „Uspokojení i pomluvy“. Informaci v něm přinesenou publikovaly také *Mladá fronta* i *Rudé právo*. Jedná se o zprávu podávající informaci o ekonomově žádosti o azyl ve Švýcarsku. Způsoby, jakými je toto sdělení v periodikách publikováno, se různí. *Mladá fronta* i *Rudé právo* toto obvinění odmítají, i když každý zvolil rozdílný postup. *Mladá fronta* vychází z listu *Neues Deutschland* a zprávu poté s odvoláním na jiný zdroj dementuje, *Rudé právo* parafrázuje periodikum Rakouské komunistické strany, jež se samo k Šikově žádosti o azyl vyjádřilo odmítavě. *Svobodné slovo* přináší tuto zprávu otištěnou v deníku *Neues Deutschland*, ale ponechává ji bez komentáře.¹¹² Lze sice spekulovat o jakémsi odmítavém stanovisku, a to na základě obsahu titulku naznačujícího, že se sdělení

¹¹¹ Co o ČSSR píše zahraničí. *Svobodné slovo*. 20. 9. 1968, 24, 259, s. 2.

¹¹² Uspokojení i pomluvy. *Svobodné slovo*. 18. 10. 1968, 24, 285, s. 2.

přinesená v článku nezakládají na pravdě. Protože však není nikde v těle zprávy explicitně uvedeno, jaké informace konkrétně jsou pomlouvačné, stává se stanovisko Svobodného slova k Šikově žádosti nejasným.

Kromě zpráv kryjících se s informacemi otiskovanými také ostatními deníky přinášelo Svobodné slovo také komentáře zahraničních médií, které se v předchozích dvou analyzovaných listech nevyskytovaly. Velmi ostrý příspěvek reflektovaný právě tímto periodikem přinesl bulharský list *Rabotničesko delo*. Autor prudce útočí na řadu československých kulturních i politických pracovníků.

„Vnitřní nepřátelé socialismu, kteří se za poslední měsíce a týdny spojili s imperialistickými hyenami a spojili ruce proti životním zájmům ČSSR jsou pak ti, kteří po lednu děsivě nafukovali deformace, ale nechtěli je ovšem napravovat pod vedením strany a tak upevňovat socialistické zřízení. Jména těchto lidí jsou již dávno známa – jsou to Ivan Sviták a Jan Procházka, Ludvík Vaculík a Antonín Liehm, Ludvík Veselý a Milan Jungmann... K nim třeba přiřadit Goldstückera, Hanzelku, Pelikána a řadu dalších. Všichni měli svá místa a pole působnosti v redakcích novin, časopisů, rozhlasu a televizi. Využívali svobodu, kterou jim krátkozrací vedoucí činitelé ponechali k psaní a mluvení...“¹¹³

V jednom článku vedle sebe stojí jak jména srpnových emigrantů, tak osob, které sice utužujícímu režimu nevyhovovaly, nicméně mezi emigrantskou skupinu je v této době zařadit nelze. Procházka, Vaculík, Hanzelka ani Jungmann republiku neopustili nikdy a Jiří Pelikán stál i nadále v čele ČST.¹¹⁴ a Dále se v tomto textu opětovně objevuje nářážka na Otu Šika, který podle *Rabotničeska dela* podporoval protisocialistické aktivity a stál u přípravy kontrarevolučních spiknutí proti ČSSR. *Svobodné slovo* nepřipojuje přímo k příspěvku žádný komentář, pouze před celým

¹¹³ Zřetelný akcent. *Svobodné slovo*. 11. 9. 1968, 24, 250, s. 2.

¹¹⁴ Z této pozice byl v říjnu 1968 odvolán a „odstraněn“ jmenováním do funkce rady československého velvyslanectví v Římě. V září příštího roku však požádal o azyl a natrvalo v zahraničí zůstal, viz *Totalita.cz* [online]. 2010 [cit. 2010-05-08]. Jiří Pelikán. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_pelikanj.php>.

článkem je umístěno krátké zhodnocení všech informací otisknutých v příspěvku, kde opatrně naznačuje, že útok vedený na československou inteligenci není oprávněný a tudíž jej neschvaluje.¹¹⁵ Velmi krátkou narážku na Otu Šika, respektive na jeho ekonomický program, otiskuje *Svobodné slovo* i o jedenáct dní později. Zde ale periodikum své čtenáře seznamuje pouze s tím, že se o Šikovi opět pojednává na stránkách *Neues Deutschland*, přičemž obsah uveřejněných informací považuje za ostře útočný.¹¹⁶

Ve značně útržkovitých poznámkách pokračuje *Svobodné slovo* i v dalších komentářích, v jednom oznamuje, že německé noviny *Neues Deutschland* otiskly zprávu o Eduardu Goldstückerovi, kde se píše, že je „na cestě ke svým příkazcům“¹¹⁷ Dále však není v textu vysvětleno, co je tímto sdělením míněno, vzhledem ke zprávám parafrázovaným těsně před touto, lze ale předpokládat, že Goldstücker je zde považován za nepřítele socialistického systému. Podobně lze vyhodnotit i článek sovětského listu *Literaturnaja gazeta*, který uveřejnil stať o Eduardu Goldstückerovi nazvanou „Eduard Goldstücker – ‚liberál‘ mnoha tváří“. Obsah této stati však již není v textu dále rozváděn a ani analyzované periodikum nepřipojuje žádný vysvětlující komentář. Z titulku lze sice usuzovat na fakt, že tento spisovatel nebyl zobrazován v pozitivním světle, nicméně protože se v textu samotném již nic dalšího nevyskytuje, není ani zde konotace zcela vyjasněna.¹¹⁸

V rubrice Komentáře ze zahraničí se vyskytly informace o „obyčejných“ emigrantech pouze v jednom případě. V článku „Názory na ČSSR v zahraničí“ se v jednom odstavci hovoří o takových osobách, které v Rakousku požádaly o azyl. Mluvčí ministerstva vnitra ve Vídni oznámil, že v rozmezí 19–25. listopadu evidovali 179 československých žádostí. V této rubrice se jedná o ojedinělý jev nejen z důvodu inkognity emigrujících občanů, ale také kvůli konkrétnímu údaji o počtu osob, kteří se do Československa nechtějí vrátit.¹¹⁹

¹¹⁵ Zřetelný akcent. *Svobodné slovo*. 11. 9. 1968, 24, 250, s. 2.

¹¹⁶ Zápalava komentářů neopadá. *Svobodné slovo*. 22. 9. 1968, 24, 261, s. 2.

¹¹⁷ Na téma - jednota. *Svobodné slovo*. 27. 9. 1968, 24, 266, s. 2.

¹¹⁸ Názory na zahraničí. *Svobodné slovo*. 3. 10. 1968, 24, 272, s. 2.

¹¹⁹ Názory na ČSSR v zahraničí. *Svobodné slovo*. 27. 11. 1968, 24, 319, s. 2.

Komentáře ze zahraničí publikované ve *Svobodném slově* nevybočují z linie nastolené ostatními deníky. Ani zde se emigrantům nedostávalo mnoho prostoru. Zahraničním příspěvkům, a to nejen těm s emigrantskou problematikou, většinou interpretace *Svobodného slova* chyběla. Pokud se však zahraniční texty nějakým způsobem v tomto periodiku odrážely, jednalo se většinou o velmi opatrné dementování uváděných zpráv.

3. 4. 2 Ostatní texty

Zachycování a zobrazování jak politické, tak kulturní emigrace nestálo ani ve *Svobodném slově* ve středu pozornosti. V tomto periodiku se objevuje zcela ojedinělý jev – celý článek je věnován dvěma konkrétním osobám, které se rozhodly natrvalo opustit Československo. Navíc se jedná o příslušníky sportovní sféry a zpráva je tak zařazena do sportovní rubriky. Text pojednává o manželech Hejmových, kteří se na plánovaném zájezdu do Německé spolkové republiky nedostavili k autobusu, který je měl odvézt zpět do vlasti. Informace však není nijak komentována. Čtenář tak nezíská představu, jak je tento fakt hodnocen.¹²⁰

Svobodné slovo v ojedinělých případech také reagovalo na články zahraničních periodik, jak to dokládá příspěvek Jaroslava Černého. Ten reflektoval stat' „Otazníky“ publikovanou v polských novinách *Kurier polski*, která se pokoušela o výklad nejen československého politického, ale rovněž veřejného dění. Polský list schvaloval odvolání politiků, jejichž dosavadní působení vzbuzovalo prý velké výhrady. Kromě Františka Kriegela¹²¹ a Jiřího Hájka¹²² je opět zmíněn Ota Šik. *Kurier polski* se však

¹²⁰ Manželé Hejmovi zůstali v NSR. *Svobodné slovo*. 17. 9. 1968, 24, 256, s. 6.

¹²¹ František Kriegel byl jedním z předních reformních politiků. Jako jediný z celé vládní delegace odmítl podepsat Moskevský protokol a byl také jedním ze skupiny, která hlasovala 18. 10. 1968 proti podpisu smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk. Ztrestán byl zbavením všech funkcí a neustálým pronásledováním, přesto se angažoval v opozičním hnutí. Viz *Totalita.cz* [online]. 2010 [cit. 2010-05-08]. MUDr. František Kriegel, CSc. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_kriegelf.php>.

¹²² V roce 1868 byl Jiří Hájek ministrem zahraničních věcí. Invaze ho zastihla, když pobýval mimo Československo, proto se rozhodl ještě před návratem do vlasti vystoupit v OSN proti sovětské agresi. Téměř okamžitě byl z ministerského křesla sesazen, nicméně

pozastavuje nad tím, že spolu politiky reformní frakce byli odvoláni i stoupenci levého křídla, tedy Kolder, Švestka a Hofman.

Svobodné slovo prakticky rozhodnutí vlády brání, když tvrdí, že zahraniční reportér polského periodika nemůže znát natolik dobře československou situaci a že taková rozhodnutí spadají výlučně do pravomocí československé vlády. Nepřímo tak vlastně schvalují odvolání Oty Šika a jemu podobně smýšlejících osob z vládních kruhů.¹²³ Šikovi věnovalo *Svobodné slovo* ještě krátký článek posledního dne v listopadu, kdy přineslo informace o ekonomických dalších plánech. Podle tohoto listu požádal Ota Šik Československou akademii věd o neplacenou dovolenou, aby se mohl dále pobývat v Basileji a plně se tam věnovat své práci.¹²⁴

Podobně jako *Rudé právo*, i *Svobodné slovo* poskytlo ve svém obsahu prostor pro názor neschvalující emigrační tendence. Je jím projev Františka Šorma, předsedy Československé akademie věd, který ve své řeči zdůrazňuje, že na půdě akademie věd lze bez potíží pracovat a že vlast inteligenci potřebuje doma a ne za hranicemi. Zároveň uvádí, že je potřeba další vědecké a intelektuální emigraci zamezit. Tato problematika však nepřesahuje rozsah jednoho odstavce.¹²⁵

Informace otiskované ve *Svobodném slově* se do určité míry překrývaly se sděleními v jiných denících. Taková je i zpráva přinášející obsah plenárního zasedání české části Československého svazu spisovatelů. Na tomto místě se mimo jiné uvádí také výsledky tohoto zasedání, kde byla na příklad přečtena reakce spisovatelů na výše zmíněnou stat' „Otazníky“. Literáti odmítali jakákoliv tvrzení o kontrarevoluci a žádají po *Lit. gazetě* omluvu. Shodně s *Rudým právem* pak *Svobodné slovo* uvádí, že Eduard Goldstücker má nyní několikaměsíční tvůrčí dovolenou, čímž se stejně jako *Rudé právo* opatrně vypořádává s faktem, že Goldstücker emigroval.¹²⁶

neemigroval. Viz *Totalita.cz* [online]. 2010 [cit. 2010-05-08]. Jiří Hájek. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_hajekj.php>.

¹²³ Odpověď na otazníky. *Svobodné slovo*. 28. 9. 1968, 24, 267, s. 2.

¹²⁴ Prof. Šik o svých plánech. *Svobodné slovo*. 30. 11. 1968, 24, 322, s. 2.

¹²⁵ Shromáždění ČSAV. *Svobodné slovo*. 23. 10. 1968, 24, 289, s. 3.

¹²⁶ Ani pro spisovatele není cesty zpátky. *Svobodné slovo*. 1. 11. 1968, 24, 297, s. 1.

Kromě narážek na konkrétní kulturní či politické postavy tehdejšího československého života se toto periodikum zabývalo emigrantskou tendencí i v obecnější rovině. Jedním z takových textů je i článek „Exulant kdysi a dnes“, ve kterém dr. Gustav Kozák zmiňuje možné důvody velkého množství emigrujících občanů. Vedle neutrálních příčin, jako je např. touha po poznání, vyjmenovává pak ty, kvůli nimž je možno emigranty prakticky přirovnat ke zbabělcům. Na jiném místě dává Kozák najevo, co si o této situaci v zemi myslí a jak by ji řešil.

„Musíme jim rozhodnutí k návratu umožnit a všestranně usnadnit. Ničeho zde není tolik zapotřebí, jako otevřeně mluvit a citlivě jednat. A to nejen v oblasti pravdivých informací o stavu státu – i když v ní je těžisko. Jsou zejména nutná taková zákonná opatření, která zaručí volnou cestu sem i zpět: aby každý měl možnost zjistit sám pravý stav věcí, a aby se nikdo neobával, že zůstane vězněm ve své zemi.“¹²⁷

Uveřejňování konkrétního počtu československých obyvatel usilujících v zemích západního světa o získání azylu, nebylo ve *Svobodném slově* zvykem. Jediný číselný údaj se vyskytuje v článku z 28. září. Zde nejprve deník přiznává fakt, že za hranice odešlo mnoho předních vědců, spisovatelů, odborníků a publicistů a poté se zde uvádí, že i přes tuto nepříjemnou situaci plných 95 % z nich nepožádalo o azyl a plánuje se opětovně vrátit do Československa. Zároveň však list varuje před nebezpečím možného prodloužení jejich pobytu, čímž se zvyšuje riziko toho, že se již do vlasti nevrátí. Tuto variantu však *Svobodné slovo* hodnotí z hlediska budoucnosti Československa i budoucnosti socialismu jako neodčinitelnou škodu.¹²⁸

Texty publikované ve *Svobodném slově* neměly vzhledem k emigrantům výrazně negativní konotace. V některých případech se dokonce zprávy soustředily čistě na informativní funkci. Pokud se však stanovisko k emigrantům jako konkrétním osobám v periodiku objevilo,

¹²⁷ Shromáždění ČSAV. *Svobodné slovo*. 23. 10. 1968, 24, 289, s. 3.

¹²⁸ Plných 95% odmítá azyl. *Svobodné slovo*. 28. 9. 1968, 24, 267, s. 6.

bylo téměř vždy negativní. V ojedinělých případech byla vyjadřována nad touto situací také lítost.

3. 4. 3 *Oficiální texty*

Jediným oficiálním textem publikovaným *Svobodným slovem* a dotýkající se emigrantské otázky byl projev Gustava Husáka pronesený na plénu Lidových milicí. Tuto řeč otisklo o již den dříve i *Rudé právo*,¹²⁹ obsah celé zprávy tedy vyznívá ve stejném smyslu. V obou případech byly otisknuty pouze výtahy Husákova projevu, avšak protože si každý deník vybral jiné části, lze v obou textech vysledovat rozdíly. Zatímco v *Rudém právu* je uveřejněna ta část, kde Husák popírá emigraci jako masový jev, ve *Svobodném slově* je otisknuto Husákovo dělení emigrantů na skupiny, přičemž jedna z nich zahrnuje ty osoby, jež se daly „do služeb zahraničních rozhlasů a novin, které to s naším lidem nemyslí dobře.“¹³⁰ Společné oběma příspěvkům však zůstává zobecňující rovina kvůli chybějícím konkrétním jménům československých emigrantů a celkový negativní postoj k těmto tendencím.¹³¹

Svobodné slovo publikovalo ovšem také jiná sdělení pocházející od oficiálních původců, vybíralo si však takové proslovy, které se jevem emigrace buďto nezabývaly vůbec, nebo ho zahrnuly pod zastřešující pojmy antisocialismus a nepřátelské síly.

¹²⁹ Viz kapitola 3. 3. 3 Oficiální texty, s. 37.

¹³⁰ G. Husák k situaci, *Svobodné slovo*. 15. 11. 1968, 24, 309, s. 2. Husák měl patrně na mysli Josefa Jedličku, který v roce 1968 emigroval do Mnichova, kde pracoval v *Svobodné Evropě*. Viz BRABEC, Jiří, et al. *Slovník zakázaných autorů*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 175. V Německé spolkové republice pracoval v rozhlasových službách také Milan Nápravník. Viz Tamtéž, s. 313.

¹³¹ G. Husák k situaci, *Svobodné slovo*. 15. 11. 1968, 24, 309, s. 2.

3. 4. 4 Analýza

V rozmezí mezi zářím a listopadem 1968 vyšlo ve *Svobodném slově* 74 čísel, ve kterých deník publikoval 2 168 článků, což je ze zkoumaných periodik nejméně. Do Komentářů lze počítat 50 příspěvků a do Oficiálních textů 36 zpráv. Zbylé články, tzn. 2 082 zpráv, bylo zkoumáno v rámci textů ostatních.

Ani *Svobodné slovo* nevybočovalo z tendence tisku emigraci spíše zamlčovat. Ze sdělení zahraničních listů vyhovovalo pro potřeby této práce 7 článků, jejichž zastoupení v porovnání s ostatními rozebíranými tématy tak činí 14 %. Emigrantská tematika měla v oficiálních textech 2,77% zastoupení, když se v nich zmínka o tomto problému poinvazního Československa objevila v jednom případě. Tradičně nejmenší množství zabývající se emigrací vykazovaly články spadající do kategorie Ostatní texty, jejichž počet je stejný jako v případě Komentářů ze zahraničí, tzn. 7 exemplářů. Protože však kvantita těchto příspěvků výrazně převyšuje množství zahraničních komentářů, je frekvence výskytu nesrovnatelně nižší. Z celkového množství ostatních textů se emigrace reflektuje jen v 0,33 %. V součtu všech analyzovaných textů se jako relevantní ukázalo pouze 0,69 %, což je však ve srovnání s *Rudým právem* a *Mladou frontou* více.

3. 5. Práce

3. 5. 1 Komentáře ze zahraničí

Ani deník *Práce* nevybočil z obecného trendu uveřejňování zahraničních názorů na československou politickou situaci po vpádu vojsk Varšavské smlouvy. Protože periodikum parafrázovalo nebo přímo citovalo téměř stejné zdroje jako ostatní analyzované listy, lze se i zde setkat se stejnými nebo velmi podobnými komentáři jak ve zprávách o normalizačním a konsolidačním postupu, tak v částech pojednávajících o

nepohodlných osobách bojujících proti socialistické tradici v Československu. Takový je příspěvek „Jak se o nás píše ve světě“, kde jsou naprosto stejnými slovy jako v *Mladé frontě* uvedeny výroky moskevské *Pravdy* o Ivanu Svitákovi a Antonínu Jaroslavu Liehmovi obviňující oba kulturní pracovníky z antisocialistických aktivit.¹³²

Nejvíce prostoru je patrně věnováno spisovateli Eduardu Goldstückerovi, jemuž byl adresován dopis polského autora Jerzyho Andrzejewskiho¹³³. V části, kterou *Práce* přetiskla, solidarizuje Polák s československými spisovateli a projevuje jim podporu nejen za sebe, ale i za polskou spisovatelskou obec. Závěr dopisu vyznívá pateticky, když Andrzejewski apeluje „chraňme si naději. Upevňujme naději. Pracujme pro naději.“¹³⁴ Reakce zahraničních periodik na sebe nenechala dlouho čekat, již za tři dny se na stránkách *Práce* objevila kritika obsahu dopisu otištěná v listu *Zicze Warszawy*, kde je naznačováno, že Andrzejewskovo psaní podporuje imperialisty a podřívá socialismus „hned za našimi humny“.¹³⁵ O osobě Eduarda Goldstückera se v těchto dvou textech nic relevantního kromě toho, že je adresátem původního dopisu, nepublikuje. Další zmínka o něm se objevuje v souvislosti s reakcí týdeníku Italské komunistické strany *Rinascita* na článek otisknutý v *Literaturnoj gazetě*. Deník *Práce* na rozdíl od *Svobodného slova*, kde byl text *Literaturnoj gazety* také reflektován, explicitně hodnotí tento příspěvek jako útočný vůči Goldstückerovi.¹³⁶ Názor italského listu vyznívá ve prospěch československého umělce, když *Rinascita* upozorňuje na nekorektní vedení sporu. Toto periodikum totiž zdůrazňuje možnost nesouhlasu s Goldstückerovými myšlenkami, zároveň však považuje za nepřijatelné, aby polemizování nahradily pomluvy.¹³⁷

¹³² Jak o nás píší ve světě. *Práce*. 20. 9. 1968, 24, 257, s. 2., více informací viz kapitola 3. 2. 1 Komentáře ze zahraničí, s. 26.

¹³³ Spisovatel Jerzy Andrzejewski byl „rebelem“ již za okupace, kdy působil v ilegální kulturní činnosti. Od roku 1952 přispíval do několika literárních týdeníků, byl také poslancem Sejmu. Od roku 1976 publikuje v ilegálním časopisu *Zapis* a je režimem vnímán jako nebezpečná opozitní síla. Viz ŠTĚPÁN, Ludvík, et al. *Slovník polských spisovatelů*. Praha: Libri, 2000, s. 66.

¹³⁴ Jednota československého lidu na stránkách zahraničního tisku. *Práce*. 27. 9. 1968, 24, 264, s. 2.

¹³⁵ ČSSR očima zahraničí. *Práce*. 30. 9. 1968, 24, 267, s. 2.

¹³⁶ Viz kapitola 3. 4. 1 Komentáře ze zahraničí, s. 43.

¹³⁷ Jak o nás píší. *Práce*. 12. 10. 1968, 24, 278, s. 2.

Naopak pochvalu nejen za článek o Goldstückerovi si vysloužila *Literaturnaja gazeta* od sovětského listu *Pravda*, kde se tvrdí, že tyto noviny včas detekovaly atak protisocialistických sil v Československu na komunistickou stranu a samotné základy socialistického systému.¹³⁸

Práce ovšem přetiskovala také zahraniční komentáře týkající se ostatních emigrantů, avšak ani na stránkách tohoto deníku z velké míry nebyla zveřejňována jiná jména než v ostatních analyzovaných periodikách. Jsou jimi Ota Šik, Ivan Sviták a Ludvík Veselý.

O československém předním ekonomovi pojednávala část zprávy „Ve věci Československa kritika z různých pozic“, v níž je Šik napadán německým listem *Neues Deutschland*. Ten ho obviňuje z úmyslu dovést Československo do hospodářské krize, ze které by muselo být zachraňováno úvěry z Ameriky a Německé spolkové republiky.¹³⁹ Osoba Ivana Svitáka je velmi krátce zmíněna v textu „Československo na křižovatce?“, kde *Práce* informuje čtenáře, že tohoto publicistu bulharský deník *Otčestven front* nazývá „obhájcem buržoazních svobod“. Analyzovaný list se pozastavuje nad výběrem dalších osob, které byly pod toto označení zahrnuty. Vedle Svitáka zde figurují mimo jiných také i zahraniční funkcionáři.¹⁴⁰

Stať o Ludvíku Veselém uveřejněnou v moskevských novinách *Literaturnaja gazeta* považuje deník *Práce* za velmi ostrý útok vůči tomuto novináři. Zejména jsou kritizována jeho slova komentující smlouvu o dočasném pobytu sovětských vojsk v ČSSR, jež podle sovětského periodika nazval katastrofou. V kritice pokračuje: „Zdrceně vzdychá tento politikář, který se ještě nedávno ze všech sil snažil, aby mohly v Československu beztréstně působit ohniska antikomunismu typu Literárních listů.“¹⁴¹

Rubrika Komentáře ze zahraničí v *Práci* se v podstatě od této rubriky publikované v ostatních periodikách nelišila. *Práce* i zde věnovala emigrantství jen okrajové místo. V mnoha případech se tedy posrpnoví emigranti objevují jen v narážkách a většinou rozsah podávaných informací

¹³⁸ V zahraničním tisku nejen o ČSSR. *Práce*. 26. 11. 1968, 24, 318, s. 2.

¹³⁹ Ve věci Československa kritika z různých pozic. *Práce*. 26. 9. 1968, 24, 263, s. 2.

¹⁴⁰ Československo na křižovatce? *Práce*. 21. 11. 1968, 24, 312, s. 2.

¹⁴¹ Jak nás vidí. *Práce*. 7. 11. 1968, 24, 300, s. 2.

o těchto osobách nepřesáhne rozsah jednoho odstavce. Tento deník také publikovaná sdělení pouze parafrázuje či přímo cituje, avšak téměř nikdy nedoplňuje vlastní stanovisko.

3. 5. 2 *Ostatní texty*

To, že emigrace nejen kulturní fronty skutečně znamenalo pro československou společnost problém, se projevilo také v tom, že hromadné sdělovací prostředky přinášely informace o tom, jak se vyvíjí situace občanů, kteří se rozhodli natrvalo opustit Československou socialistickou republiku. V analyzovaném období, tedy v rozmezí září až listopad 1968, je takovým případem i reportáž „Rozčarování“ mapující osudy lidí, kteří se rozhodli nevrátit se okamžitě do Československa a využít tříměsíční pobyt zdarma ve Švýcarsku. *Práce* tímto způsobem varuje čtenáře před podobným rozhodnutím. V článku je poukazováno na překážky, které se v souvislosti s případnou emigrací mohou vyskytovat, problémy počínaje jazykovou bariérou a finančnímu nesnáze konče. Na případu lidí ze sběrného tábora v Buchsu dokazuje *Práce* výhodnost rozhodnutí vrátit se do Československa, v tomto duchu vyznívá i závěr příspěvku. „V každém případě to vypadalo, že většina obyvatel [...] by už první den přijala jakoukoli možnost vrátit se domů a na všechny touhy po výletech do velkého světa co nejrychleji zapomenout.“¹⁴² Dále se autorka článku, Zdena Bendlová, zmiňuje o tom, že v zahraničí zůstali i lidé, jež podle ní nutně Československo potřebuje a volá po jejich návratu.¹⁴³

Také ve svých původních zprávách věnovala *Práce* svůj prostor informacím o konkrétních emigrantech, přičemž největší měrou zde byl zastoupen opětovně Ota Šik. Ten se poprvé objevuje ve velmi krátké zprávě, která přinášela informaci o jeho odvolání z funkce.¹⁴⁴ Text nevystihuje situaci přesně, protože obsahuje pouze částečnou pravdu. V článku se

¹⁴² Rozčarování. *Práce*. 9. 10. 1968, 24, 275, s. 4.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ O. Šik odvolán z funkce. *Práce*. 5. 9. 1968, s. 1.

konstatuje, že prezident republiky Ludvík Svoboda obdržel žádost o odvolání z funkce od samotného Šika. Nikde se však neuvádí, že byl k tomuto kroku ekonom víceméně přinucen.¹⁴⁵ Ze zprávy také není zřejmé, v jakém postavení se nyní Šik vůči československé vládě nachází a jak ho tedy mají čtenáři vnímat. Naopak konotace je zcela jasná u zprávy „Ekonomové k nové soustavě“, kde se na Šikovu stranu postavili jeho spolupracovníci, kteří v něm odmítli vidět kontrarevolucionáře. Tato zpráva byla převzata z *Rudého práva* a výrazně zkrácena, přesto je stanovisko ekonomických expertů a deníku *Práce* (jinak by prohlášení neotiskl) více než zřejmé.¹⁴⁶

Ani *Práce* není v přinášení informací o emigrantské problematice příliš sdílná. Z analyzovaných deníků se na jejích stránkách tento jev vyskytuje nejméně a z celkového počtu tří exemplářů se navíc v jednom případě jedná o pouhý přetisk.

3. 5. 3 Oficiální texty

Prvním projevem publikovaným v periodiku *Práce*, jenž se mimo jiného zabýval také emigrací, byla řeč Zdeňka Mlynáře nazvaná „Dívejme se pravdě do očí“. Tento tajemník Ústředního výboru Komunistické strany Československa si z mnoha nepohodlných osob vybral Ivana Svitáka, kterého označil za jednu z vůdčích osobností protisocialistických sil. Tento projev byl ve stejný den také otištěn v *Rudém právu*, pouze s jiným titulkem, není tedy nutné se jím na tomto místě znovu zabývat.¹⁴⁷ To samé platí i v případě dopisu „Všem mladým“ určeným zejména mladé generaci, kde v jeho závěru Alexander Dubček naráží na ty, kteří se nevrátili do Československa.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Více o zákulisí Šikovy demise pojednává kniha ŠIK, Ota. *Janí probuzení - iluze a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1990. Oupace a emigrace, s. 199–245.

¹⁴⁶ Více informací viz kapitola 3. 3. 2 Ostatní texty, s. 36.

¹⁴⁷ Dívejme se pravdě do očí. *Práce*. 15. 9. 1968, 24, 252, s. 2–3. Pro podrobnější informace viz kapitola 3. 3. 3 Oficiální texty, s. 38.

¹⁴⁸ Všem mladým. *Práce*. 26. 10. 1968, 24, 290, s. 3. Více informací viz kapitola 3. 2. 3 Oficiální texty, s. 31–32.

Ačkoliv, jak je patrné na příklad z projevů uveřejňovaných v *Rudém právu*, nebyly tyto dva texty jedinými příspěvky podobné povahy, *Práce* jim ve svém obsahu nevěnuje pozornost. Na svých stránkách sice projevy vládních činitelů uveřejňuje poměrně pravidelně, vybírá ty, v jejichž sdělení se naráží na tzv. antisocialistické síly. Zřídka jsou tyto informace upřesňovány, avšak pokud ano, konkretizaci působitě těchto sil – doma nebo v zahraničí. Nikde již však není vysvětleno, zda se silami v zahraničí myslí imperialisté nebo zda se jedná o emigraci působící na příklad v rádiu *Svobodná Evropa*.

3. 5. 4 Analýza

Deník *Práce* v inkriminované době vydal 78 výtisků, v nichž bylo otisknuto celkem 2 708 příspěvků. Počet zpráv pocházejících původně uveřejněných v zahraničních listech se ustálil na 63 exemplářích, 37 článků potom zahrnují texty oficiální a 2608 příspěvků zbývá na kategorii ostatních textů.

Emigrantství na stránkách tohoto periodika nebylo tématem populárním. Dokazuje to počet článků v jednotlivých rubrikách, které se této problematice dotýkají. V Komentářích ze zahraničí se emigrace promítla do osmi článků a s 12,7 % tak představuje největší míru zastoupení emigrace v tomto deníku. Druhou nejvyšší frekvenci vykazuje oddíl Oficiální texty, kde se o emigraci mluvilo v 5,41 %, tzn., že se nakonec zkoumaný jev z celkového úhrnu textů v této rubrice vyskytl dvakrát. Tři zastoupení měl fenomén emigrace též v Oficiálních textech a vyplnil tak 0,11 % veškerých příspěvků publikovaných v rámci této rubriky.

Jak vyplývá z uvedených údajů, nepatřil deník *Práce* mezi periodika s nejvyšší mírou zastoupení emigrantské tematiky. Ze všech článků zde publikovaných se jako relevantní ukázalo 13 textů, což představuje 0,48 % všech příspěvků.

4. Závěr

Vpád vojsk Varšavské smlouvy citelně zasáhl všechny sféry veřejného i soukromého života v Československu. Již těsně po invazi se začala utvářet skupina čítající nakonec 127 000 lidí, kteří se rozhodli nebo byli nepříznivými okolnostmi donuceni opustit vlast a natrvalo se usadit v zahraničí.

Na poměrně výraznou emigrační tendenci nejen „obyčejných“ lidí, ale i kulturních, ekonomických a stranických činitelů reagovala kromě ostatních médií také tištěná periodika. Všechny analyzované listy prakticky okamžitě vyčlenily ve svých obsazích prostor pro publikování informací o Československu, které produkovala zahraniční oběživa. Ta v drtivě většině pranýřovala nejznámější protagonisty Pražského jara, ve svých kritikách se zaměřovala především na ekonoma Otu Šika a publicistu Ivana Svitáka. Oba dva jsou prezentováni v negativním světle, nejčastěji jsou spojováni s antisocialistickými a revizionistickými silami, přičemž nejagresivněji si počínala moskevská *Pravda* a východoněmecké periodikum *Neues Deutschland*. Typické pro všechny deníky je absence explicitní interpretace uváděných zpráv. Pokud k ní však dochází, děje se tak většinou v rámci úvodních pasáží této rubriky, hodnotící také někdy bývají nadpisy.

V tzv. vlastních textech je situace odlišná. Zatímco tón zpráv byl v Komentářích ze zahraničí vždy útočný, původní články vykazují určitou rozmanitost a lze je rozdělit na tři pomyslné skupiny. Do první patří články, které emigrantství popírají, druhá v sobě skrývá texty, které pojednávají o tomto fenoménu globálně (jsou tedy nekonkrétní) a svým vyzněním varují občany před rozhodnutím opustit republiku. Do poslední skupiny spadají zprávy, ve kterých vystupují konkrétní osoby, ať už se jedná o umělce nebo vědecké či politické pracovníky. *Mladá fronta*, *Rudé právo* i deník *Práce* otiskovaly opozitní názory, které se stavěly proti prezentování Oty Šika jako revizionáře a „kapitalistického odpadlíka“. Texty, v nichž se objevují konkrétní osoby, mají opět neinterpretativní charakter. Zde jsou však v některých případech publikovány polopravdy. Tak lze hodnotit např.

informace přinášené v souvislosti s Šikovou demisí nebo reakci na emigraci populární zpěvačky Yvonne Přenosilové, kdy *Mladá fronta* nesprávně uvedla, že čerpá dovolenou ve Vídni. Pojem dovolená či přímo tvůrčí dovolená byl vůbec velmi oblíbeným prostředkem, jak naznačit, že dotyčná osoba odešla do zahraničí, to je případ např. Eduarda Goldstücker a některých novinářů působících před invazí v *Literárních listech*.

Poslední analyzovanou kategorií byly oficiální texty, kam spadají všechny projevy a prohlášení pocházející od stranických původců. V nich se emigrantství jako takové odsuzovalo. Emigrace byla nejčastěji spojována s demagogií, kontrarevolucionářstvím a snahou o narušení socialistického režimu. Osoby, které nebyly spjaty s veřejným životem, byly líčeny jako zbabělci a prospěcháři, avšak byly vyzývány k návratu do republiky. Na prominenty se poukazovalo jako na „podvratné živly“, které svou činností v zahraničí nadále Československu škodí.

Za zmínku také stojí, že ve všech novinách se důsledně používalo pojmu emigrant a emigrace. Nikde se neoperovalo s termínem exulant. Důvod je více než jasný. Prvního označení pro „zrádce“, kteří utekli za hranice, se používalo proto, aby se zdůraznilo, že je jejich odchod zcela dobrovolný a nikdo z nich nebyl k takovému činu jakýmkoliv způsobem nucen.¹⁴⁹

Ačkoliv byl úbytek československých obyvatel již v prvních měsících po okupaci markantní a představoval poměrně palčivý problém, byla jeho reflexe na stránkách soudobých deníků v poměru k ostatním tématům mizivá. Ze všech 11 276 zkoumaných článků se emigrantství vyskytlo pouze v 0,48 %, tzn. v 55 exemplářích. Navíc se zahrnuté texty ve své většině nevěnovaly této problematice celým svým obsahem, nýbrž pouze určitou částí, která většinou nepřesahovala rozmezí jednoho odstavce. O příčinách mlčení se lze pouze dohadovat. I když byla na podzim 1968 znovuzavedena cenzura a zřízena nová cenzurní instituce, médiím se poměrně dařilo vymaňovat z cenzurních vlivů. Nicméně o emigraci se až na výjimky mlčelo. Příčinu lze vidět ve strachu tisku před různými restrikcemi,

¹⁴⁹ To však není případ např. Oty Šika. Viz kapitola 2. 2 Kdo je emigrant?, s. 22–23.

ať již v podobě ztráty zaměstnání nebo dokonce pronásledování. Na československé prostředky hromadné komunikace navíc ostře útočila sovětská vláda spolu s ostatními spojenci a přiznat v plné míře závažnost celého problému, natož emigraci dokonce schvalovat, bylo nemyslitelné a pro noviny to tedy mohlo znamenat také otázku existenční.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Jana Kopečková
Katedra:	Katedra bohemistiky
Vedoucí práce:	Mgr. Vladimír Polách
Rok obhajoby:	2010

Název práce:	Československá emigrace v roce 1968 v soudobém domácím tisku
Název v angličtině:	Czechoslovakian Emigration in the Year 1968 in the Selected Sample of Czech Press
Anotace práce:	Cílem práce je zmapovat, jak se promítla posrpnová emigrace v rozmezí září až listopadu 1968 do obsahu soudobých deníků. Pro výzkum byla vybrána následující periodika: Rudé právo, Mladá fronta, Svobodné slovo a Práce. Před vlastní analýzou jsou zařazeny dvě další kapitoly. Tou první je oddíl týkající se cenzurních opatření. Kapitola druhá představuje emigranty, jejichž jména se vyskytovala v tisku nejčastěji. Samotná analýza deníků je rozčleněna na tři části, jimiž jsou Komentáře ze zahraničí, Ostatní texty a Oficiální texty. V tomto výzkumu bylo zahrnuto celkem 11 276 textů.
Klíčová slova:	Emigrace, Rudé právo, Svobodné slovo, Mladá fronta, Práce,
Anotace v angličtině:	The main aim of this thesis is to describe how the emigration in the period from September to November 1968 is reflected in the content of the contemporary public press: Rudé právo, Mladá fronta, Svobodné slovo and Práce. Before the actual analysis two more chapters will be included. The first one deals with the devices of the censorship. The second chapter presents the emigrants whose names appeared in the press most commonly. The actual analysis of the dailies is divided into free parts. These are the Editorials, the Other texts and the Official texts. For this research, the total number of 11 276 texts was examined.

Klíčová slova v angličtině:	Emigration, Rudé právo, Svobodné slovo, Mladá fronta, Práce
Přílohy vázané v práci:	---
Rozsah práce:	105 109 znaků
Jazyk práce:	Čeština

Použitá literatura:

Primární zdroje:

Mladá fronta, 1968, č. 241 – 316.

Rudé právo, 1968, č. 242 – 323.

Svobodné slovo, 1968, č. 247 – 322.

Práce 1968, 243 – 320.

Sekundární zdroje:

Tištěné zdroje:

BRABEC, Jiří, et al. *Slovník českých spisovatelů: Pokus o rekonstrukci dějin české literatury 1948–1979*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, Corp., 1982.

BRABEC, Jiří, et al. *Slovník zakázaných autorů*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991.

BRODSKÝ, Jaroslav. *Řešení Gama*. Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 2007.

Československo. O periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích. In *Sbírka zákonů, Československá socialistická republika*. 1966, 36, 81

Československo. Zákon o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků. In *Sbírka zákonů, Československá socialistická republika*. 1968, 36, 127.

Československo. Zákon, kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích. In *Sbírka zákonů, Československá socialistická republika*. 1968, 26, 84.

HAVLÍČEK, Dušan. *Jaro na krku: Zážitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968*. Praha: ÚSD, 1998.

HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970. 11. díl.* Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 2004.

JUNGSMANN, Milan. *Literárky - můj osud.* Brno: Atlantis, 1999.

KAPLAN, Karel. Cenzura v Československu 1945 – 1970. *Studie.* 1983, 90, s. 475.

KAPLAN, Karel; TOMÁŠEK, Dušan. *O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956.* Praha: ÚSD, 1994.

KONČELÍK, J. – TRAMPOTA T.: Rudé právo v kontextu reforem konce 60. let: Metodické poznámky ke kvantitativní analýze. Praha, UK FSV 2006. Pražské sociálně vědní studie. Mediální řada, MED-008.

KONČELÍK, Jakub. Média pražského jara: Zrod reforem a demokratizace novinářské práce. *Sborník Národního muzea v Praze: Řada C – Literární historie.* 2008, 1 – 4.

KONČELÍK, Jakub. Mediální politika a srpen 1968: zřízení Úřadu pro tisk a informace jako služba Moskevskému protokolu. In MAGÁL, Slavomír; MILOŠ, Mistrík; SOLÍK, Martin. *Masmediálna komunikácia a realita II: Fakulta masmediálnej komunikácie.* Trnava: UCM, 2009.

KRYŠPÍNOVÁ, Jitka; ŠÁDOVÁ, Eva. Kalendárium českých médií od roku 1900 do současnosti. *Sborník národního muzea v Praze: Řada C - Literární historie.* 2008, 1 – 4.

LEIKERT, Jozef. *Tak ý bol Ladislav Mňačko: V historickom kontexte do roku 1968.* Brno: Onufrius, 2007.

MENCL, Vojtěch; BÁRTA, Miloš; FELCMAN, Ondřej; BELDA, Josef. *Československo roku 1968: 2. díl: počátky normalizace.* Praha: Parta, 1993.

MENCLOVÁ, Věra; VANĚK, Václav. *Slovník českých spisovatelů.* Praha: Libri, 2005, s. 189.

PAUER, Jan. *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy: Pozadí - plánování - provedení.* Praha: Argo, 2004.

SYNEK, Miroslav. *Naděje a zklamání: Pražské jaro 1968.* Československé středisko nezávislé literatury: Scheinfeld, 1988.

ŠIK, Ota. *Jarní probuzení - iluze a skutečnost.* Praha: Mladá fronta, 1990.

ŠTĚPÁN, Ludvík, et al. *Slovník polských spisovatelů.* Praha: Libri, 2000.

TIGRID, Pavel. *Politická emigrace v atomovém věku.* Praha: Prostor, 1990.

VONDROVÁ, Jitka; NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa: Ediční řada Prameny k dějinám československé krize 1967–1970. 4. díl, sv. 3: Září 1968 – květen 1970*. Praha; Brno: ÚSD; Doplněk, 1997.

Elektronické zdroje:

Česká televize: <http://www.ceskatelevize.cz>

Český rozhlas: <http://www.radio.cz>

Faculty of Arts: www.phil.muni.cz

Idnes.cz: <http://ona.idnes.cz>

Masarykova univerzita: <http://www.phil.muni.cz>

Obec překladatelů: <http://www.obecprekladatelu.cz>

Slovník české literatury po roce 1945:
<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=370>

Syndikát novinářů České republiky: <http://syndikat-novinaru.cz>

Totalita.cz: <http://www.totalita.cz>

